ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ
ΠΑΡΑ ΤΩι ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΕΥΣΤΑΘΙΩι

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μελετῶν ἀπό τινων ἐτῶν μεταξὺ ἄλλων μεσαιωνικῶν συγγραμμάτων καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, παρετήρησα ὅτι ταῦτα, ἕνεκα τῆς πληθύος τῶν περὶ τοῦ συγχρόνου του βίου πληροφοριῶν, εἶναι ἀρίστη λαογραφικὴ πηγὴ γενναιοτάτην παρέχουσα συμβολὴν πρὸς γνῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ ἰδιωτικοῦ βίου κατὰ τὸν ΙΒ´ αἰῶνα. Τούτου ἕνεκα ἐπιμελῶς συνέλεξα πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς σχετικὰ χωρία, συμπληρώσας δὲ τὰς εἰδήσεις δι᾽ ὁμοίων ἢ ἀναλόγων ἐκ συγγραφέων τοῦ ΙΒ´ ἐπ᾽ ἴσης αἰῶνος εἰλημμένων καὶ τὸν σημερινὸν βίον παρεξετάσας ἔγραψα τὴν παροῦσαν μελέτην, ἥτις διαφωτίζουσα τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν μεσαιωνικῶν προγόνων μας ἐπὶ ἕνα αἰῶνα, πολλά, φρονῶ, θὰ διδάξῃ, ἀφ᾽ οὗ καὶ ἡ μεσαιωνικὴ λαογραφία οὔτε συνολικῶς ἀλλ᾽ οὔτε καὶ ἐπὶ μέρους ἔχει μέχρι τοῦδε δεόντως ἐξετασθῇ [1]).

---

[1]) Ἡ κατωτέρω μελέτη ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγὴν μεγάλου ἔργου μου περὶ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου ὡς συλλογέως λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, οὗτινος τὰ διάφορα κεφάλαια σκοπῶ νὰ δημοσιεύσω εἰς τοὺς προσεχεῖς τόμους τῆς παρούσης Ἐπετηρίδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΑΓΑΠΗ ΤΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Λαογράφος, ὑφ' ἣν ἡμεῖς ἐννοοῦμεν ἔννοιαν, βεβαίως δὲν ἦτο ὁ Εὐστάθιος,[1]) ἔκ τινων ὅμως τεκμηρίων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οὗτος οὐ μόνον εἶχε πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας τῶν λαογραφικῶν ἐρευνῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς λαογραφικὰς πληροφορίας ἃς παρέχει παρενέβαλεν οὐχὶ ἐκ παρέργου.[2])

Ἐν πρώτοις τὴν ἀγάπην τοῦ ἱεράρχου πρὸς τὴν λαογραφίαν δεικνύουσιν αὐτὰ ταῦτα τὰ ἔργα του, ἐν οἷς ἡ ποικιλία καὶ ἀφθονία τῶν λαο-

[1]) Ὁ Εὐστάθιος, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Μιχ. Ἀκομινᾶτος ἐν τῇ ΙΘ΄. κατηχήσει του (*Σπ. Λάμπρου*, Νέος Ἑλλην. 13, 361) ἐθεωρήθη μετὰ θάνατον ἅγιος, ποικίλας παρεχόμενος ἰάσεις εἰς τοὺς προσφεύγοντας εἰς τὸν τάφον του· ἡ πρώτη μάλιστα διατριβή του ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Tafel ἐκδοθεῖσι μικροτέροις ἔργοις του ἐπιγραφὴν ἔχει· *Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Εὐσταθίου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης* λόγος προεισόδιος τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς.

[2]) Μὲ λαογραφικὰς μελέτας ἠσχολήθη ἐκ μέρει ὁ Μ. Ψελλός, γράψας ἑρμηνείας εἰς κοινολεξίας καὶ εἰς δημώδεις δεισιδαιμονίας (*Κ. Σάθα*, Μεσ. βιβλ. 5, 525 ἑξ. 571 ἑξ.), βραδύτερον δὲ καὶ ὁ Μ. Πλανούδης, δημοσιεύσας τὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν του. Ἐννοεῖται ὅτι τὴν μεσαιωνικὴν λαογραφικὴν ἔρευναν βοηθοῦσι, χωρὶς νὰ εἶναι εἰδικαὶ μελέται, καὶ ὅσα ἔγραψαν οἱ ἑρμηνευταὶ τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ οἱ νομοκάνονες εἰς τὰ σχετικὰ περὶ προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν κεφάλαια, ὡς καὶ ἡ διατριβὴ τοῦ Ἰωσὴφ Βρυεννίου ἡ ἐπιγραφομένη «Τίνες αἱ αἰτίαι τῶν καθ' ἡμᾶς λυπηρῶν» (*Ε. Βουλγάρεως*, Ἰωσὴφ μοναχοῦ τοῦ Βρυεννίου τὰ παραλειπόμενα 3, 119-23). Σημαντικὰ ἐπίσης εἶναι τὰ περὶ δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, κατὰ τὸν Ι϶΄ αἰῶνα σημειωθέντα ὑπὸ Παχωμίου Ρουσάνου (*Σπ. Λάμπρου*, Ἀνέκδοτος λόγος Παχωμίου Ρουσάνου περὶ δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων Δ. Ι. Ε. Ε. 1, 101—112), ἡ λαογραφία ὅμως ὡς κλάδος τῆς ἐπιστήμης ἤρχισε μόλις ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἀλλατίου νὰ καλλιεργῆται. Ὅρα ὅσα σχετικὰ ἀνεκοίνωσεν ὁ *Ν. Πολίτης* ἐν τοῖς Actes du seizième congrès international des orientalistes σ. 159 καὶ πβ. τοῦ αὐτοῦ, Ἔρευναι περὶ τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐν Λαογρ. 3, 605 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

γραφικῶν εἰδήσεων ἁμιλλῶνται πρὸς τὴν ἀκρίβειαν αὐτῶν. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι σχολιάζων ὁ Εὐστάθιος τὸν Ὅμηρον, βιβλίον δηλαδὴ εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ κεφάλαια τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἀναφερόμενον, εὕρισκεν ἀφορμὴν πλεῖστα ἐκ τοῦ συγχρόνου του ἰδιωτικοῦ βίου νὰ παρενείρῃ, τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ταῦτα οὐ μόνον ἐν εὐρείᾳ κλίμακι ἐξεζήτησε καὶ κατέγραψεν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοπικὴν αὐτῶν ἔκτασιν ὥρισεν, ὑποδεικνύει ὅτι ἰδιαιτέραν πρὸς συναγωγὴν τοῦ ὑλικοῦ τούτου κατέβαλε προσπάθειαν, μεγάλως τῶν λοιπῶν σχολιαστῶν διαφέρων, οἵτινες οὔτε τόσον πολλά, ἀλλ' οὔτε καὶ οὕτως ἐξηκριβωμένα παρέχουσι.

Κατὰ τὸν Εὐστάθιον, προσὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ τυγχάνῃ πολύπειρος, ἐπειδὴ δὲ ἡ γνῶσις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ συντελεῖ εἰς πολυμάθειαν, διὰ τοῦτο μελετητέος καὶ οὗτος. Τοῦτο πολλαχοῦ τῶν ἔργων του ἐτόνισε· λέγει λ. χ. «Ἐγὼ γάρ, ἵνα σοι τἀληθὲς ἐρῶ, οὐ ξηρὸς γέγονα τὴν σοφίαν, οὐδ' ὥσπερ οἱ πολλοὶ μέχρι τοῦ λέγειν προθυμηθέντες, *ἀλλὰ παντοδαπὸς γέγονα πᾶσι πράγμασι*»[1]) (Opusc. 351, 48) καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· «Καλὸς μὲν γὰρ ὁ Διονύσιος καὶ γλυκὺς ᾄδειν καὶ φράζειν γοργὸς καὶ παντοῖος τὴν ἱστορίαν *καὶ πολλῶν ἀνθρώπων ἰδὼν ἄστεα καὶ νόον γνοὺς ὀφθαλμῷ καὶ διδασκαλίᾳ μουσῶν*».[2]) Ὁμιλῶν δὲ ἀλλαχοῦ περὶ τῶν χελιδονιστῶν καὶ τοῦ χελιδονίσματος παρατηρεῖ· «Εἰ δὲ καὶ τοιαῦται παιδιαὶ γραφῆς ἠξιοῦντο τοῖς παλαιοῖς, οὐ μεμπτέον τῆς ἀφελείας, ἀλλὰ θαυμαστέον τῆς εἰς πολυμάθειαν παραδόσεως, δι' ἧς γραφικὴ τέχνη τρέφεται» (1914. 54).

Ἀλλὰ μὴ δὲν εἶναι δεῖγμα τῆς πρὸς τὴν λαογραφίαν ἀγάπης τοῦ Εὐσταθίου τὸ ὅτι οὗτος ὑπὲρ πάντας τοὺς συγγραφεῖς ἐν ταῖς ἑαυτοῦ Παρεκβολαῖς τὸν κατ' ἐξοχὴν λαογραφικὸν Ἀθήναιον ἐχρησιμοποίησεν, εἰς σχήματα δ' ἀναφερόμενος πολλάκις καὶ λαογραφικὰς παρατηρήσεις ἔκαμε; [3]) Τί ἄλλο δὲ ἢ ἀγάπην πρὸς τὰ λαογραφικὰ δεικνύει ἡ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου

---

[1]) Τὴν πολυπειρίαν καὶ πολυμάθειαν τοῦ Εὐσταθίου ἐξαίρει καὶ ὁ Μιχ. Ἀκομινᾶτος ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικήτας· ὁ πρῶτος γράφει (*Tafel,* De Thessalonica ejusque agro 372.5). Ὥσπερ καὶ τὸ πολυμαθὲς καὶ πολλῶν ἐπιστῆμον ἐναπετίθεις σφίσιν (τοῖς μαθηταῖς) ἐν χρόνῳ βραχεῖ διὰ τῶν ὡς ἑκάστοτε ὁμιλιῶν σου τῶν ἀποβαπτομένων εἰς πᾶσαν λογικὴν μέθοδον. Οὐ γὰρ τῆς ἐν χεροῖν βίβλου μόνης τὸν νοῦν ἀνέπτυσσες ἐν ταῖς ὁσημέραι συναναγνώσεσιν . . . . ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων πολλὰ ξυνεφόρεις παραμιγνύς, ὁ δὲ δεύτερος (Χρονικ. Διήγ. 399, 15) παρατηρεῖ. Ὁ πολὺς ἐν λόγῳ καὶ ἀρετῇ διαβεβοημένος ἁπανταχῇ Εὐστάθιος, ᾧ καὶ τὸ ἀπὸ συνέσεως μὲν ἐπιπρεπὲς ἀξιέπαινον καὶ ἡ πολυπειρία θαυμαστή τις καὶ ἀξιάγαστος.

[2]) Ἐξήγησις εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν 205, 22 (Miller).

[3]) Τὸ περιπλέκεσθαι καὶ οἷον εἰς ἑαυτὸν σπᾶσθαι ἀσπάζεσθαι λέγεται καὶ δεικνύουσι τὸ ἔργον σὺν ἄλλοις ἔθνεσιν Ἴβηρες (823, 2). Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ χεῖρε πετάσας ἐκ μεταφορᾶς εἴρηται τῆς τῶν ζωϊκῶν πτερύγων ἐκπετάσεως (1965, 15). Πλείονα ὅρα ἐν τῷ περὶ σχημάτων κεφαλαίῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

συγγραφέως ζήτησις τῆς πρώτης ἀρχῆς οἰκογενειακῶν ἐπιθέτων, οἷα εἶναι τὰ Μονοναύτης καὶ Ποτάμιος,[1]) ἡ ἀναγραφὴ πλείστων δημωδῶν παροιμιῶν, ὧν οὐδεμίαν ἐζήτησε θεολογικῶς νὰ ἑρμηνεύσῃ, ἡ μνεία πλείστων λαογραφικῶν εἰδήσεων εἰς τοὺς συγχρόνου ξένους λαοὺς ἀναφερομένων ὡς καὶ ἡ ἀκριβὴς συναγωγὴ καὶ μελέτη τοῦ δημώδους γλωσσικοῦ ὑλικοῦ, ἐν ᾧ, ὡς γνωστόν, ἀντικατοπτρίζεται ὁ λαϊκὸς βίος; [2])

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι γενικώτερα ὁ Εὐστάθιος ὅμως κατέλιπε καὶ εἰδικωτέρας παρατηρήσεις δεικνυούσας ὅτι δὲν ἦτο ξένος πρὸς τὰ λαογραφικὰ ζητήματα. Ὁμιλῶν π χ. περὶ τοῦ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς διαφόρου τρόπου τοῦ ἐνδύεσθαι, παρατηρεῖ τὰ ὀρθά. «Ἁπλῶς οὖν εἰπεῖν ἢ νόμῳ ἢ ἔθει ἢ προσώπων ἰδιότητι κατὰ καιροὺς ἄλλοτε ἄλλους τὰ τοιαῦτα ὁ κατ' ἀνθρώπους βίος διοικονομεῖται» (1185, 13). Ὁ αὐτὸς δέχεται ὅτι οὐ μόνον λέξεις, ἀλλὰ καὶ ἔθιμα δύναται ἔθνος παρ' ἔθνους νὰ δανεισθῇ. «Τῶν δεξιῶν χειρῶν ἡ συμβολὴ ἔοικεν ἐξ Ἑλλήνων ἐπιχωριάσαι τοῖς Λατίνοις μετὰ καὶ ἄλλων μυρίων ἐθῶν. Πολλοὶ γὰρ τῶν Ἑλλήνων οἱ μὲν ἑκόντες μετοικήσαντες εἴτουν ἀποικήσαντες, οἱ δὲ μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν διεκπεσόντες χωρία, τήν τε ἄψιν τῶν δεξιῶν, ὡς εἰκός, διέδωκαν τοῖς ἐκεῖ, καὶ ἄλλων δὲ ἐθῶν Ἑλληνικῶν ἐκείνοις μετέδωκαν» (1298, 57) ἢ «ξυλίνη σορὸς τὸ ζύγαστρον παρὰ τὸ ζυγῶσθαι, δόξοι δ' ἂν ἴσως ἐκ τῆς κατὰ Λατίνους χρήσεως, ἧς πολλοὶ πεπείρανται, μὴ ἐξ ἀνάγκης ξύλινον εἶναι τὸ ζύγαστρον» (1604, 14), ὁμιλῶν δὲ περὶ τῶν κατὰ τὴν πρώτην Ἰανουαρίου τελουμένων ἑορτῶν τῶν Καλανδῶν καὶ ἀναφέρων τὰ κατ' αὐτὰς τελούμενα, προσθέτει· «Πρὸς τί μοι ταῦτα; Ὡς ἂν ἔχῃς μαθεῖν ὅτι καὶ τὰ νῦν ἐφ' ἡμῶν τελούμενα τοιούτου τινὸς ἐξέχονται λόγου» (Opusc. 316, 71).

Ὁ Εὐστάθιος, ὡς προεδηλώθη, συστηματικὸς λαογράφος δὲν ἦτο, διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἐν τούτοις συλλογῆς πληθύος λαογραφικῶν εἰδήσεων, κατέστη εἷς τῶν σπουδαιοτέρων προδρόμων τῆς λαογραφικῆς ἐρεύνης, ἐν ἐποχῇ μάλιστα, καθ' ἣν τῶν συγγραφέων τὰ ἔργα συνήθως περὶ κλέα ἀνδρῶν καὶ θρησκευτικὰς ἔριδας ἠσχολοῦντο. Ἂν ἕκαστος τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀπορρίπτων τὰς προλήψεις τῶν χρόνων του, εἰργάζετο ὡς ὁ Εὐστάθιος καὶ μᾶς παρέδιδε τὸ τρίτον μόνον τῶν ὑπ' αὐτοῦ καταλειφθεισῶν εἰδήσεων, θὰ ἠδυνάμεθα σήμερον νὰ γράψωμεν πλῆρες ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, ὅπερ πολλὰ κενὰ ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῶν λαογραφικῶν προβλημάτων θὰ ἠδύνατο νὰ συμπληρώσῃ. Οἱ ἄνδρες ὅμως

---

[1]) Ὅρα τὸ περὶ ἐπιθέτων κεφάλαιον.

[2]) Ἔπιθι τὸ περὶ ξένων λαῶν κεφάλαιον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ἐκεῖνοι συνήθως τὸ σύγχρονον καὶ λαϊκὸν καὶ κοινὸν ὡς πασίγνωστον περιφρονοῦντες τὸ ἀφῆκαν ἀπαρατήρητον, εἴμεθα δὲ νῦν ἠναγκασμένοι ἐκ συντριμμάτων τῇδε κἀκεῖσε συλλεγέντων [1]) νὰ ἀναπαραστήσωμεν βίον, μεθ' οὗ τόσον ἄμεσοι δεσμοὶ μᾶς συνδέουσι. [2])

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΤΙΝΩΝ ΤΟΠΩΝ ΟΜΙΛΕΙ Ο ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ;

Πρωτοῦ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος τούτου εἰσέλθω, σκόπιμον κρίνω νὰ ἐξετάσω τίνας τόπους ἐξ αὐτοψίας ἐγνώρισεν ὁ ἱεράρχης καὶ ποία ὑπῆρξεν ἡ γενέτειρα αὐτοῦ.

Ὅτι τὴν παιδικήν του ἡλικίαν διήνυσεν ὁ Εὐστάθιος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐκεῖ ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα, [3]) ὅτι παῖς ὢν καὶ οὐδὲ εἰς ἴουλον ἀρτιφυῆ λασιούμενος] ὁμοίως αὐτόθι διέτριβεν, [4]) ὅτι ἀκμάζοντα εἶχεν αὐτὸν ἡ τῶν λόγων πόλις, ἡ Κωνσταντίνου, [5]) γνωρίζομεν, σαφε-

[1]) Δυστυχῶς γενικὴ ἀξία λόγου πραγματεία περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν δὲν ὑπάρχει. Τὸ ἔργον τοῦ *J. Krause,* Die Byzantiner des Mittelalters δὲν ἀνταποκρίνεται πλέον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς λαογραφικῆς ἐρεύνης, τὸ δὲ τοῦ *A. Tougard,* Quid ad profanos mores disgnoscendos augendaque lexica conferunt acta sanctorum Graeca Bollandiana κεφάλαιά τινα μόνον τοῦ ἰδιωτικοῦ βιου συζητεῖ καὶ ταῦτα λίαν συντόμως. Καὶ τὸ ἔργον δὲ τοῦ *P. Bezobrazov,* Züge der byzantinischen Sitten und Kultur (ἐν historische Aufsätze, Moskau 1893 σ. 45—143 Ρωσσιστί) τὸ ὁποῖον, δυστυχῶς, δὲν ἠδυνήθην νὰ συμβουλευθῶ, φαίνεται ὅτι γενικώτατα συζητεῖ τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου κεφάλαια, ἂν τις κρίνῃ ἔκ τε τοῦ τίτλου καὶ τῆς ἐκτάσεώς του. Τέλος ὅσα περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν γράφει ὁ *Σ. Βυζάντιος* ἐν τῷ Γ΄ τόμῳ τῆς ἱστορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σύμφωνα ὄντα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ βιβλίου, οὔτε ἀρκοῦντα εἶναι, οὔτε δεόντως ἐπεξειργασμένα.

[2]) Ὁ Κ. Σάθας κατὰ τὸ 1878 ἔγραφεν ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἱστορικοῦ δοκιμίου περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν σ. λγ΄. Εἴτε οἱ Βυζαντινοὶ ἀμελήσαντες νὰ γράψωσι τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτῶν εἴτε καὶ ἄν τις πράξας τοῦτο δὲν διεσώθη ἢ καὶ περισωθεὶς κατάκειταί που ἄγνωστος, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ὡς νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα, λεπτομερεῖς εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου τούτων ἐλλείπουσιν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μόνον αἱ τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμέναι εἰδήσεις ἐπιμελῶς συναγόμεναι ἠδύναντο νὰ παράσχωσι νύξιν τινὰ εἰς ἐξακρίβωσιν τοῦ ἐν λόγῳ θέματος· ἀλλὰ καὶ τὸ ὀχληρὸν τοῦτο ἔργον οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἀνέλαβε.

Τὸ ἔργον τοῦτο, εὐτυχῶς, ἐπ' ἐσχάτων ἀνέλαβεν ἡ ἐν Ἀθήναις Λαογραφ. Ἑταιρεία.

[3]) Opusc. 111, 52 ἑξ.

[4]) *Tafel,* De Thessalonica ejusque agro σ. 403.

[5]) *Τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Εὐθυμίου,* Μονῳδία Migne PG. 136, 764. B.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

στάτην ὅμως μαρτυρίαν περὶ τοῦ ποῦ οὗτος ἐγεννήθη δὲν ἔχομεν. Πρῶτος ὁ Tafel ὑπέδειξε χωρίον, [1]) ὅπερ ἴσως ὑποδεικνύει τὸν τόπον τῆς γεννήσεως τοῦ Εὐσταθίου. Τὸ χωρίον τοῦτο εἰλημμένον ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν ἔχει ὡς ἑξῆς· «Ἡμεῖς γοῦν φθάσαντες τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον τοὺς *ὅσοι μεθ' ἡμῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν τέκνα,* ἐξαπεστείλαμεν εἰς τοὺς ἑαυτῶν». [2])

Εἶπον ἴσως, διότι ἡ ὑπογραμμισθεῖσα φράσις δύναται νὰ σημαίνῃ καὶ ὅσοι εὑρισκόμενοι μεθ' ἡμῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἦσαν τέκνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοὺς ἀπεστείλαμεν εἰς τὴν πατρίδα των, ὁπότε ἡ πληροφορία δὲν ἔχει τὴν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν, ἣν τῇ ἀποδίδουσι.

Τὴν στενὴν σχέσιν τοῦ ἱεράρχου μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν δεικνύει τὸ ὅτι οὗτος περὶ αὐτῆς ὁμιλῶν τὴν ὀνομάζει «ἡ καθ' ἡμᾶς πόλις», [3]) ταύτην ἀντιδιαστέλλει πρὸς τοὺς ἄλλους τόπους, οὓς ἐγνώρισεν «Ἐν μὲν τῇ περιωνύμῳ τῶν πόλεων καὶ ἐν ἄλλοις δὲ τόποις, ὅσους τοὺς μὲν πλείους ἐξ ἱστοριῶν, ἐνίους δὲ καὶ κατ' ὄψιν ἔγνωμεν» (Opusc. 257, 59), ταύτην δὲ κυρίως ἐπὶ τῷ θανάτῳ του πενθοῦσαν παριστᾷ ὁ μαθητὴς καὶ φίλος του Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος. [4])

Τὸ ζήτημα τῆς πατρίδος τοῦ ἱεράρχου θὰ ἔλυε, φρονῶ, μόνον ὁ προσδιορισμὸς τῆς πατρίδος Γρηγορίου τινὸς ἀναφερομένου ἐν τῇ ΚΘ´ ἐπιστολῇ τοῦ συγγραφέως (Opusc. 336, 90), «ᾧ καὶ πλεῖόν τι ἦν προσήκων διὰ τὸ ἐντόπιον», ὡς ὁ ἴδιος λέγει.

---

[1]) *Tafel,* De Thessalonica ejusque agro σ. 351.

[2]) Opusc. 283, 81. Ἐνταῦθα στηριζόμενος καὶ ὁ *K. Krumbacher,* BLG² 536 εἶπεν ὅτι ὁ Εὐστάθιος κατήγετο πιθανῶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, συμφωνῶν τῷ *Σ. Ἀριστάρχῃ* (ΚΠ. 4, 58), μὲ τὴν γνώμην δὲ ταύτην συνετάχθη καὶ ὁ *L. Cohn,* ἐν τῷ ἄρθρῳ του Eustathios Erzbishof von Thessalonike ἐν Pauly—Wissowa, Realencyclopädie Bd. 6 στήλη 1452. Πβ. καὶ *Wetzer uud Welte's,* Kirchenlexicon ἐν λ. Eustathios στήλη 1020 καὶ Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche στήλη 630. Sed lis sub judice esto.

[3]) *Tafel,* De Thessalonica ejusque agro σ. 416. Ἂς μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα καὶ οἱ ἄμετροι ἔπαινοι, οὓς ἐπιδαψιλεύει ὁ Εὐστάθιος, εὐκαιρίας διδομένης, εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων. Πβ., πλὴν ἄλλων, Opusc. 234, 58.

[4]) Τί δὲ ἡ τῶν πόλεων βασιλίς; Πότερον κουφότερον ὑποίσει τὴν κοινὴν δυσπραγίαν ἢ πολλῷ ἐπαχθέστερον· οἷς (οἷα;) *ἐλευθεριώτατα καὶ κάλλιστα παρ' αὐτῇ τεθραμμένος; Tafel,* De Thessalonica ejusque agro σ. 371 Ὁ αὐτὸς Ἀκομινᾶτος, ἐπιστέλλων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῷ ἱεράρχῃ, γράφει ὅτι ὁ γραμματοκομιστὴς θά τῳ εἶναι εὐχάριστος «ὅτι τῆς *λόγῳ σε θρεψαμένης* ἀποθρώσκει». Ἔνθ' ἀν. 358. Καὶ ὁ *Εὐθύμιος* δὲ *Μαλλάκης* ἐν τῇ μονῳδίᾳ του (Migne PG. 136, 760. B) λέγει· «γέμει δὲ (τῶν τοῦ μάκαρος διδαγμάτων) καὶ ἡ τῶν πόλεων βασιλίς, *ὅθεν τους λόγους ἐδρέψατο.*» Ὅρα δ' ὅτι οἱ προμνημονευθέντες συγγραφεῖς δὲν λέγουσιν ὅτι ἐγεννήθη ὁ ἱεράρχης ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ὅτι ἐλευθεριώτατα ἐτράφη ἐν αὐτῇ, ὅτι αὕτη ἦτο ἡ λόγῳ θρεψαμένη ἢ ὅθεν τοὺς λόγους ἐδρέψατο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Ὁ Εὐστάθιος λοιπὸν ἴσως γεννηθεὶς καὶ ἀσφαλῶς ἀνατραφεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγνώριζεν ἐξ ἰδίας πείρας τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων τῆς βασιλίδος, παραδόξως ὅμως δὲν ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν.[1]) Ὅ,τι εἴπομεν περὶ Κωνσταντινουπόλεως ἰσχύει ἐν μέρει καὶ περὶ ἑτέρας μεγαλοπόλεως, τῆς πανταχοῦ γῆς περιφορήτου τῷ κλέει Θεσσαλονίκης (Opusc. 290, 44), ἧς τὸν θρόνον ἐπὶ μακρὸν ἐκλέϊσε· καὶ περὶ τῶν ἐθίμων δῆλα δὴ τῶν Θεσσαλονικέων ἐλάχιστα ὁμιλεῖ.

Τίνα ἄλλα μέρη, ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τῆς περιοχῆς των ἐγνώρισεν ὁ Εὐστάθιος, ἀγνοοῦμεν. Δὲν φαίνεται ὅμως νὰ ἐγνώρισε καὶ πολλά, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ λέγων· «Ἐν μὲν τῇ περιωνύμῳ τῶν πόλεων καὶ ἐν ἄλλοις δὲ τόποις, ὅσους τοὺς μὲν πλείους ἐξ ἱστοριῶν, ἐνίους δὲ καὶ κατ᾽ ὄψιν ἔγνωμεν» (Opusc. 257, 59), ἣν μαρτυρίαν διὰ τῶν ἑξῆς ἐπιβεβαιοῖ ὁ Πατρῶν Εὐθύμιος «Γῆν μὲν γὰρ οὐκ ἦν περιτρέχων οὐδὲ τὰς πόλεις ἀναμετρῶν καὶ ἀπὸ ταύτης πρὸς ἑτέραν μεταχωρῶν κατὰ τὸ τοῦ Κυρίου παράγγελμα». [2])

Ἐν ᾧ λοιπὸν ἐλάχιστα μέρη ἐξ αὐτοψίας ἐγνώριζεν ὁ Εὐστάθιος καὶ ἑπομένως ἐγκύρως περὶ τῶν ἐθίμων τῶν κατοίκων αὐτῶν ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ,[3]) βλέπομεν ἐν τούτοις ὅτι ἐν τοῖς συγγράμμασί του ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἐθίμων μερῶν ἀπὸ τῶν δυτικωτάτων μέχρι τῶν ἀνατολικωτάτων ὁρίων τοῦ κράτους καὶ ἀπὸ τῶν βορειοτάτων μέχρι τῶν νοτιωτάτων ἐξικνουμένων. Περὶ τῆς λαϊκῆς λοιπὸν γλώσσης καὶ τῶν λαϊκῶν ἐθίμων ὁμιλῶν ὁ Εὐστάθιος [4]) ἀναφέρει τοὺς Ἑλλαδικοὺς (1248, 52), τὴν Ναύπακτον καὶ τοὺς ἐκεῖ τόπους (501), τὴν Κρήτην (598, 25. 1610, 57), τὴν Πελοπόννησον, ἣν καὶ γῆν Δωριέων καλεῖ (132, 33. 623, 33. 1070, 52. 1248, 52. 1449, 1. 1452, 61). ὡρισμένως δὲ τὴν Τροιζῆνα (456, 1), τὰ περὶ τὴν Κόρινθον μέρη (1239, 3), καὶ τὴν Τσακωνίαν (714, 40. 1511, 15. 1575, 40), τὰς Ἀθήνας (273, 2. 497, 23), τὴν Βοιωτίαν (262, 7. 275, 3), τὴν Εὔβοιαν (1263, 60), τὴν γῆν τῶν Μακεδόνων (500, 15), τοὺς κατὰ τὴν Θράκην οἰκοῦντας (818, 25.

[1]) Ἅπαξ μόνον ἐσημείωσεν ὅτι ἡ Βυζάντιος παραφθορὰ μικρόν τινα ἰχθὺν κτάραν ἐκάλει 1936, 21. Ὅρα καὶ ὅσα σχετικὰ λέγει περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ κεφαλαίῳ πόλεις καὶ ὁδοί.

[2]) *Τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Εὐθυμίου*, Μονῳδία παρὰ Migne PG. 136, 760. A.

[3]) Τὸ ζήτημα τῆς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως γνώσεως τῶν ἐθίμων τόπου τινὸς τονίζω ἐνταῦθα, διότι εἶναι τῶν σπουδαιοτάτων διὰ τὴν ἔρευναν. Ὁ ἐρευνητὴς παρέχων εἰδήσεις περὶ τῶν ἐθίμων ἀγνώστου αὐτῷ τόπου φυσικὸν εἶναι πολλάκις καὶ νὰ σφαλῇ εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε καὶ ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν.

[4]) Παραλείπω τὰς ὑπὸ τοῦ ἱεράρχου ἀναφερομένας λαϊκὰς ὀνομασίας τόπων, διότι περὶ αὐτῶν γίνεται λόγος εἰς τὰ περὶ γεωγραφικῶν ὀνομάτων καὶ ξένων λαῶν κεφάλαια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

994,45. 1524, 28), τὴν Κωνσταντινούπολιν (1936, 21), τὴν Χαλκηδόνα (Opusc. 44. 92), τὴν Βιθυνίαν (Opusc. 146, 49), τὴν Λυδίαν (365, 21), τὴν Παφλαγονίαν (330, 40. Opusc. 353, 78), γενικῶς τοὺς κατοίκους τῆς Μ. Ἀσίας ἢ Ἀνατολικοὺς (130, 46. 574, 32), τὴν Παμφυλίαν (1452, 60), τὴν Λυκίαν (229, 1. 538, 23. 545, 44. 634, 14. 635, 38. 774, 38. 837, 52. 907, 30. 941, 16. 972, 37. 1141, 12. 1502, 26. 1531, 40. 1533, 28. 1598, 47, Ἐξήγ. εἰς Διονύσ. τὸν Περιηγ. στίχ. 847 στ. 366, 18), τὴν Λυκαονίαν (1407, 22), τὸν Πόντον καὶ τοὺς ἑῴους (336, 40. 468, 33. 639, 52. 948, 30), τοὺς ἑῴους καὶ ὑψηλοτέρους Ποντικοὺς (625, 2), τοὺς περὶ τὴν Σινώπην (1917, 34), τοὺς ὕπερθεν τῆς Σινώπης (1834, 45), τοὺς ὕπερθεν τῆς Σινώπης Λευκοσύρους (1489, 8), τὴν Καππαδοκίαν (1183, 44), τοὺς οἰκοῦντας τὴν Ταυρικὴν (632, 60), τοὺς περὶ τοὺς Ταύρους ἀρκτικοὺς (1453) καὶ τοὺς βορείους βαρβάρους (43, 1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΠΗΓΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡ᾽ ΕΥΣΤΑΘΙΩι ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω προβάλλει τὸ ἐρώτημα· πόθεν λοιπὸν ἠρύσθη τὰς περὶ τῶν κατοίκων τῶν διαφόρων τούτων τόπων πληροφορίας του ὁ Εὐστάθιος;

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὁ ἀνὴρ ἀνετράφη, ἐσπούδασε καὶ κατ᾽ ἀρχὰς ἔδρασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ κέντρῳ, ἐν ᾧ συνήρχοντο πανταχόθεν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἄνθρωποι. Οὗτος, ἐνδιαφερόμενος διὰ τὰ λαϊκὰ ἔθιμα, ἀσφαλῶς θὰ ἤρχετο εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἁπλοϊκωτέρους καὶ θὰ τοὺς ἠρώτα, ὁσάκις παρουσιάζετο εὐκαιρία. Δύναμαι μάλιστα νὰ ὑποδείξω καὶ χωρίον, ἐν ᾧ σαφῶς φαίνεται ὅτι Λυκίους παραμένοντας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠρώτα περὶ τῆς γλώσσης τῆς πατρίδος των· τὸν ἀδρανῆ, λέγει, καλοῦσι σιφλὸν οἱ Λύκιοι, «οἳ καὶ ἀπαιτηθέντες ἑρμηνείαν τοῦ σιφλοῦ, φασὶ τοιοῦτον εἶναι τὸν ὡς ἐκεῖνοι μέν φασι ζοφόν, κατὰ δὲ ἄλλους χυδαίους ζοχόν, τὸ δ᾽ ἐστὶ λογίως σομφόν»[1]) (972, 38).

---

[1]) Ὁ ἱεράρχης συνηθέστατα τὴν Λυκίαν ἀναφέρει. Τοῦτο ἐξηγῶ ὡς ἑξῆς. Ὁ Εὐστάθιος ψηφισθεὶς Μύρων Λυκίας κατὰ τὸ 1174 (ὅρα *Fr. Kuhn,* Quo ordine et quibus temporibus Eustathius commentarios suos composuit ἐν Commentationes in honorem Guilelmi Studemund σ. 254. Ἔπιθι καὶ *Wetzer und Welte's,* Kirchenlexicon ἐν λ. Eustathius) φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν γνωριμίαν τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Ἀλλὰ καὶ ἄλλας πηγὰς εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Εὐστάθιος.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ λόγιος ἀνὴρ λίαν ηὐδοκίμησεν ἐν Βυζαντίῳ ὡς διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς «μαγίστωρ τῶν ρητόρων» καὶ ὅτι εἶχε περὶ ἑαυτὸν πληθὺν μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν. Ὡς γὰρ πέτρης ἐκ γλαφυρῆς, παρατηρεῖ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, ἔθνη μελισσῶν ἔξεισιν οὕτω καὶ τῷ Εὐσταθίου μελισσῶνι προσίπταντο καὶ ἀφίπταντο βοτρυδὸν ὁσημέραι φιλολόγων σμήνη μυρία»[1]) καὶ πάλιν ὁ Πατρῶν Εὐθύμιος· «ἀκμάζοντα μὲν γὰρ εἶχέ τε ἡ τῶν λόγων πόλις, ἡ Κωνσταντίνου, καὶ ἡ φιλόλογος νεολαία πᾶσα περὶ αὐτὸν καὶ ἦν μουσεῖον ἄντικρυς τὸ δωμάτιον, Ἀκαδημία καὶ Στοὰ καὶ Περίπατος».[2]) Εἶναι αὐτοὶ οἱ μαθηταί, οἵτινες, ὅταν τὸν διδάσκαλον εἶχε λογογραφοῦντα ἡ Θεσσαλονικέων πόλις, «λόγων τρόφιμοι καὶ φιλόκαλοι μετεκαλοῦντο τοὺς λόγους»,[3]) εἶναι αὐτοὶ πρὸς χάριν τῶν ὁποίων συνέταξε τὰς Παρεκβολάς, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ. Ἵνα ἀσχοληθῶμεν, λέγει, περὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ὁμήρου «οὐ πρὸς μεγιστάνων τινῶν ἐπετάχθημεν, ὁποῖά τινα πλάττονται οἱ κομψοί, ἀλλὰ πρὸς φίλων ὁμιλητῶν, οἷς ὑπολήψεώς τι χρηστῆς περὶ ἡμῶν ὕπεστιν» (2, 17).

Ἐνώπιον λοιπῶν τῶν ὁμιλητῶν τούτων ἀναπτύσσων τὸν Ὅμηρον καὶ προσπαθῶν νὰ κάμῃ παραλληλισμὸν τῶν παρ' αὐτῷ ἐθίμων πρὸς τὰ σύγχρονα, πιθανὸν εἶναι ὅτι ἤκουε καὶ ἐσημείωνεν ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἔθιμον ἐφέρετο καὶ ἐν τῇ πατρίδι τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος μαθητοῦ· τοῦτο ἄλλως τε καὶ νῦν συμβαίνει εἰς πάντα διδάσκαλον. Ἐντεῦθεν ἡ ποικιλία τῶν μνημονευομένων τόπων.[4]) Ὅτι δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές, φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ τόποι περὶ τῶν ἐθίμων τῶν ὁποίων ποιεῖται μνείαν ὁ Εὐστάθιος σημειοῦνται μόνον ἐν ταῖς Παρεκβολαῖς, ἐν τῷ ἔργῳ δῆλα δὴ

ἐν Κωνσταντινουπόλει τέκνων τῆς ἐπισκοπῆς του, ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς ὁποίας, πρὶν τὸν ἀναλάβῃ, τὸν ἀπέσπασεν ἡ Θεσσαλονίκη. Τότε μάλιστα ἦτο ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἐξεδίδοντο αἱ εἰς Ὅμηρον Παρεκβολαὶ (*Fr. Kuhn,* Ἔνθ' ἀν. σ. 254, 256), ἐν αἷς οὐδόλως ἄπορον ὅτι ἐχρησιμοποίησεν ὅσα παρὰ τῶν Λυκίων συνομιλητῶν ἤκουσε.

[1]) *Μιχαὴλ Χωνιάτου,* Μονῳδία εἰς τὸν ἁγιώτατον Θεσσαλονίκης κυρὸν Εὐστάθιον παρὰ *Tafel,* De Thessalonica ejusque agro 374, 7.

[2]) *Τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Εὐθυμίου,* Μονῳδία Migne PG. 136, 764. B.

[3]) *Τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Εὐθυμίου,* Μονῳδία Migne PG. 136, 760. B

[4]) Ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ Εὐσταθίου κατήγοντο ἐκ διαφόρων τόπων σαφῶς ἐδήλωσεν ὁ Εὐθύμιος ἐν τῷ ἑξῆς χωρίῳ τῆς μονῳδίας του (Migne PG. 136, 757 D) «Διψήσουσι δ' οἶμαι καὶ πολύ τι μέρος τῆς οἰκουμένης ὅσοι τῶν τοῦ μάκαρος ναμάτων ἐγεύσαντο οἱ μὲν ἐκ τοῦ σχεδὸν τῆς χρυσῆς ἀπολελαυκότες γλώττης, οἱ δὲ καὶ πόρρωθεν τοὺς ἤχους δεχόμενοι». Περὶ τῶν ποικίλων πατρίδων τῶν παρακολουθούντων ἐπιφανεῖς διδασκάλους φοιτητῶν ὡμίλησε παλαιότερον ὁ Λιβάνιος 3, 444 (Reiske) καὶ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὁ Ἰταλικός. Ὅρα καὶ *F. Schemmel,* Die Hochschule von Konstantinopel im IV Jahr. p Chr. ἐν Neue Jahrb. f. d. kl. Alter. 22, 162.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ἐκείνῳ, ὅπερ προϋποθέτει τὴν τοιαύτην τῶν μαθητῶν συνεργασίαν.[1]) Ἂν ἡ ὑπόθεσίς μου εἶναι ἀληθής, τότε ἐκ τῆς μνείας τῶν τόπων θὰ ἠδύνατό τις, ἴσως, νὰ ὁρίσῃ καὶ τὰς πατρίδας τῶν μαθητῶν τοῦ Εὐσταθίου, ζήτημα, ἐξερχόμενον τῶν ὁρίων τῆς παρούσης μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΕΚΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡ᾽ ΕΥΣΤΑΘΙΩι ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

Οἱ τρόποι καθ᾽ οὓς ὁρίζει ὁ Εὐστάθιος τὴν τοπικὴν ἔκτασιν ἐθίμου τινὸς εἶναι διάφοροι· ἢ δῆλα δὴ γενικῶς λέγει ὅτι οἱ σύγχρονοι μετεχειρίζοντο ἔθιμόν τι π. χ. «ἡ νῦν γενεὰ ποιεῖ» (1669, 36), «ἡ νῦν οἶδε γενεὰ» (1187, 31), «καὶ νῦν . . . μυριαχοῦ» (1669, 19), «ὡς γίνεται» (1125, 58), «καὶ νῦν φαίνεται» (1276, 34. 1547, 31), «ἡ πεῖρα διδάσκαλος» (1020, 12. 1161, 25. 1698, 27), «ὁ χυδαΐζων ὄχλος ποιεῖ (διόμνυται)» (1871, 5), «μέχρι καὶ ἐσάρτι οἴδασι» (1668, 23), «μέχρι καὶ ἐσάρτι οἱ ἄνθρωποι [οὕτω ποιοῦσι] (Migne PG. 136, 736. B.), «τὸ μέχρι καὶ ἐσάρτι» (1286, 20), «οἱ μέχρι καὶ ἐσάρτι οἴδασι» (1668, 22), «τὸ σύνηθες» (1668, 18), «πάντες οὕτω ποιοῦσι» (Opusc. 314, 59), «ὃ καὶ εἰσέτι ποιοῦσι» (1167, 17), «τοῦτο μέχρι καὶ ἐσάρτι φαίνεται» (Ἐξήγ. εἰς Διον. τὸν Περιηγ. στίχ. 847 σ. 366, 18) «καὶ ἄρτι . . . ἐν» (421, 21), «οἱ χυδαῖοι χαίρουσι», (Migne PG. 136, 669 B.C.). «Ἔστι δὲ μέχρι καὶ νῦν [τοῦ τάδε] χρῆσις», (1897, 42), «πλατὺ ἔθιμον» (1287, 1), ἢ περιορίζων τὸ γενικὸν τοῦτο λέγει ὅτι *πολλαχοῦ* ἢ *παρὰ πολλοῖς, παρά τισι* ἢ *ἐνιαχοῦ ἢ ποτὲ* ἐπεκράτει τὸ ἔθιμον «ὃ δὴ καὶ νῦν πολλαχοῦ γίνεται» (191, 30. 538, 15), «ὃ δὴ πολλαχοῦ γίνεσθαι οἴδαμεν» (858, 45) «μέχρι καὶ νῦν πολλαχοῦ γίνεται ἢ περιφέρεται» (774, 38. 976, 30. 1632. 1700, 6), «πολλαχοῦ δὲ καὶ εἰσέτι ἐπιχωριάζει» (1885, 59), «ὃ καὶ νῦν ἔτι πολλαχοῦ παραμένει» (191, 39), «πολλαχοῦ ἡ πεῖρα διδάσκαλος» (1161, 25), «καὶ νῦν παρὰ πολλοῖς» (623,38), «ὃ καὶ νῦν παρὰ πολλοῖς γίνεται» (1871, 8), «καὶ νῦν πολλοῖς τῶν ἐθνῶν ἐπιχωριάζει» (1398, 42), «ὃ καὶ εἰσέτι πολλοῖς ἐπιχωριάζει (1157, 14), «καὶ νῦν ἔτι πολλοὶ» (1166, 20), «ἔστι δὲ καὶ νῦν πολλοὺς ἰδεῖν . . . . [οὕτω ποιοῦντας] (1456, 12), «οἱ δὲ νῦν βλέπουσι πολλοὺς» (464, 30), «ἔγνωσται

---

[1]) Πάμπολλαι λαογραφικαὶ πληροφορίαι εἶναι ἐγκατεσπαρμέναι καὶ εἰς τὰ Opuscula, αὗται ὅμως οὔτε τοπικῶς ὁρίζονται, οὔτε μεθ᾽ ἧς ἐν ταῖς Παρεκβολαῖς ἀκριβείας διατυποῦνται.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

μέχρι καὶ νῦν πολλοῖς» (1928, 36), «ἡ πεῖρα ἔφηνε πολλοῖς» (1893, 14), «ὃ πολλοὺς τῶν ἑῴων διοικεῖ (336, 40), «τινὲς τῶν πολλῶν φασι» (1191, 14), «παρὰ πολλοῖς τῶν ἐν Ἀσίᾳ» (574, 31), «κρατεῖ δὲ καὶ μέχρι νῦν παρά τισι» (639, 52), παρά τισι τῶν ἑῴων» (639, 52), «τινὲς ἑῴων ἀνδρῶν» (468, 33), «ἡ πεῖρα μέχρι καὶ νῦν δείκνυσιν ἐνιαχοῦ» (948, 32), «ὡς καὶ νῦν ποτε γίνεται» (1540, 46), ἢ καὶ τοῦτο περιορίζει σημειῶν τὸ τμῆμα, τὴν ἐπαρχίαν ἢ καὶ τὴν πόλιν ἀκόμη, ἐν ᾗ ἔθιμόν τι ἐπεκράτει· π. χ. «παρὰ τοῖς ἄλλοις καὶ τοῖς περί που τὴν Παμφυλίαν» (1452, 60), «ἔν τισι τόποις οἷον καὶ τοῖς περὶ Λυκίαν» (1407, 21), «πολλαχοῦ καὶ μάλιστα περὶ Λυκίαν» (774, 38), «παρὰ Λυκίοις» (1502, 26), «καὶ μέχρι εἰσάρτι οἱ Λυκιακοὶ λέγουσι» (837, 52), «παρά τισι τῶν παραθαλασσίων ἐποίκων τῆς Μεγάλης Λυκίας (538, 24), «ἐν γοῦν Πελοποννήσῳ πολλοὶ» (191, 38), «ἕως καὶ νῦν παρὰ τοῖς ἐν Πελοποννήσῳ Δωρίζουσι (1575, 41), «περί που τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον» (1070, 52), «πολλοὶ τῶν Ἑλλαδικῶν καὶ μάλιστα τῶν κατὰ Πελοπόννησον» (1248, 52), «περί που τὴν Παμφυλίαν» (1452, 6), «περί που τὰ κατὰ τὴν Κόρινθον παραθαλάσσια» (1239, 3), «κατὰ Θρᾴκην» (818, 25), «ἐπιχωριάζει τοῖς οἰκοῦσι τὴν Ταυρικὴν» (632, 60), «οἱ περί που τοὺς Ταύρους ἀρκτικοὶ» (1453), «οἱ περὶ Σινώπην πρὸς βορρᾶν» (1917, 34), «παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς» (130, 46), δεικνύουσι καὶ νῦν σὺν ἄλλοις ἔθνεσι καὶ Ἴβηρες» (823, 3), «ὃ δὴ (τὸ καίειν τοὺς νεκροὺς) καὶ εἰσέτι παραμένει τισὶ τῶν βορείων βαρβάρων (43, 1).

Τοσαύτη δ' εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ ὁρίσῃ ἀκριβέστερον τὸν τόπον, ὥστε πολλάκις ὁμιλῶν ἀορίστως περὶ τῆς τοπικῆς ἐκτάσεως ἐθίμου ἢ δημώδους τινὸς ὀνόματος προσπαθεῖ, οἱονεὶ ἐπανορθῶν ἑαυτόν, ἢ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἢ ἀλλαχοῦ νὰ ὁρίσῃ ἀκριβέστερον τὸ ποῦ τὸ ἔθιμον ἢ τὸ ὄνομα ἐπεκράτει· π.χ. «τὸ παλαιὸν ἐκ φυτῶν σχοίνων ἐπλέκοντο τὰ τοιαῦτα (σχοινία), ὃ καὶ νῦν ἔτι πολλαχοῦ παραμένει. Ἐν γοῦν Πελοποννήσῳ πολλοὶ οὕτω ποιοῦντες....» (191, 38), «Σημείωσαι ὅτι μέχρι καὶ νῦν πολλαχοῦ καὶ μάλιστα περὶ Λυκίαν γέρας κυνηγέτῃ πρώτῳ βαλόντι ἔλαφον ἢ αἶγα ἢ σῦν ἡ κεφαλή, κἂν ἀχρεῖον εἴη τὸ τῆς βολῆς» (774, 38). «Ἐνταῦθα δὲ παραπηκτέον καὶ τὸ δαψιλὲς γῆθεν ἔλαιον, ὃ πολλοὺς τῶν ἑῴων διοικεῖ ὅσοι μάλιστα περὶ τὰ κατὰ Ρωμόγυριν» (336, 40). «Ἡ πρόσγειος ἐσχάρα καὶ βαῦνος λέγεται εἰσέτι καὶ νῦν» (1564, 36). «Καλοῦσι δὲ βαῦνον μέχρι καὶ ἐσάρτι Πελοποννήσιοι τὸν τοῦ πυρὸς τόπον, ὃν καὶ παριστίαν λέγομεν ἰδιωτικῶς» (132, 33). «Βωμοῦ δὲ διαφέρει ἐσχάρα, καθότι ὁ μὲν ὑπερέστηκε καὶ ὡς εἰπεῖν ἀναβέβηκεν, ἡ δὲ πρόσγειός ἐστι βαῦνος λεγομένη ἕως καὶ νῦν παρὰ τοῖς ἐν Πελοποννήσῳ Δωρίζουσιν» (1575, 40). «Καὶ φυλάττεται ἡ ρητορικὴ αὕτη λέξις (ἐκλινίζειν) ἔτι καὶ νῦν παρὰ πολ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

λοῖς τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, οἳ καὶ τὰ τοιαῦτα λίνα λινάριά φασιν (574, 32), «ὧν (λίνων) ἡ κλῆσις μέχρι καὶ νῦν φέρεται παρά τε ἄλλοις καὶ τοῖς περί που τὴν Παμφυλίαν, οἳ λινάριά τε καλοῦσι τὰ θηρατικὰ δίκτυα καὶ ὅτε δὴ ζῷον ἐμπεσὸν αὐτοῖς ἐκφύγῃ, ἐκλινίσαι φασὶν αὐτὸ» (1452, 61), «τὰ παρὰ τοῖς βαρβαρωτέροις ἀναδείπνια καλούμενα» (1715,2), «τὰ παρὰ τοῖς Λυκίοις ἀναδείπνια» (1141, 12). «Καὶ μέχρι δὲ ἄρτι πολλοὶ τῶν Ἑλλαδικῶν καὶ μάλιστα τῶν κατὰ Πελοπόννησον χηλαμοὺς τὰς περὶ θάλασσαν ρωγάδας πέτρας φασί, κατά τινα παραφθορὰν» (1248, 51),«. . . ὁ χηραμός, ὃν οἱ τῆς τῶν Δωριέων γῆς ἄρτι χηλαμόν φασιν ἰδιωτικῶς» (1449, 2), «λευκὸν κρῖ. . . πρὸς ἀντιδιαστολὴν μελαίνης τινὸς τὴν ἐπιφάνειαν κριθῆς, ὁποῖαι πολλαχοῦ γίνονται» (538, 15), «κρῖ λευκὸν . . . πρὸς διαστολὴν κρίμνου μέλανος, ὡς ὄντος τοιούτου ἀληθῶς ἔν τισι τόποις οἷον καὶ τοῖς περὶ Λυκίαν» (1407, 21).

Εἶναι δὲ τόσον λεπτολόγος εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα ὁ ἱεράρχης, ὥστε πολλάκις ὁρίζει καὶ τὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων, παρ' αἷς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐγίνετο ἢ ἐλέγετο π. χ. ναυτικοὺς (49,51. 471,35. 1166,20), τέκτονας (1533,27), ἰχθυοβόλους (191,33), ἀγροίκους (1827,58. 1828,54), ἰδιώτας τεχνίτας (1095,13), τεχνίτας (Ἐξήγ. εἰς Διονύσ. τὸν Περιηγ. στίχ. 1166 σελ. 407, 10), τεχνικούς (140, 8. 1321,34. 1327), τοὺς περὶ τὰς τέχνας (1292,5), γεωργοὺς (308,38. 810, 61. 834,34. 1163,17), ἀγροτικοὺς (1848,24), ποιμένας (944), τοὺς ἐν τοῖς ἱππικοῖς ἀγῶσι (722,23), νομικοὺς (1366,18. 1405,22), φορολόγους (1302, 9), καὶ γυναῖκας (728,44).

Εἰς τὰ τοιαῦτα ζητήματα λεπτολογῶ, διότι θέλω νὰ δείξω ὅτι ὁ Εὐστάθιος τὰ περὶ ἐθίμων ζητήματα πραγματευόμενος προσέσχεν εἰς ὡρισμένας μεθοδολογικὰς ἀρχάς. [1])

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τοῦ λαογραφικοῦ ὅρου νόμος, ὃν δὶς εὗρον παρ' Εὐσταθίῳ, νόμος ποιμενικὸς (450,19), καὶ νόμος γεωργικὸς (Opusc. 223, 76).

Ὡς ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὁσάκις τὸν ὅρον τοῦτον ἀναφέρει ὁ ἱεράρχης, συμφώνως καὶ πρὸς παλαιοτέραν χρῆσιν, [2]) ὁμιλεῖ περὶ παγκοί-

---

[1]) Ἐν ἑτέρᾳ διατριβῇ μου ἐπιγραφομένῃ ὁ Εὐστάθιος ὡς γλωσσογράφος ἀναφέρω τὰς διαφόρους φράσεις, δι' ὧν ὁ ἱεράρχης δηλοῖ τὴν τοπικὴν ἔκτασιν τῶν δημωδῶν γλωσσικῶν στοιχείων. Ἰδιαιτέραν φρασεολογίαν ἔχει ὁ Εὐστάθιος, ἵνα δείξῃ τὴν ἔκτασιν τῶν λαϊκῶν παροιμιῶν, περὶ τούτου ὅμως ἔπιθι τὸ περὶ παροιμιῶν κεφάλαιον.

[2]) Ὁ *Χρυσόστομος* (Migne PG. 61, 104) περιγράφων τὴν διὰ τῆς ἀγορᾶς μετ' ᾀσμάτων διέλευσιν τῆς γαμηλίου πομπῆς εἶπε· «καὶ τοῦτο νόμος ἐστὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς» καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἀλλαχοῦ (Migne PG. 62, 386). «Ἐπειδὴ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ᾀσμάτων τῶν ἐκεῖ ἡ φύσις αὐτὴ τὰς γυναῖκας ἀπήγαγε εἰς τὴν γυναικωνίτην εἰσήγαγε τὰ τοῦ θεάτρου, μαλακοὺς λέγω καὶ πόρνους. Ταύτην τὴν λύμην ὁ τῶν γάμων ἐπεισήγαγε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

νου συγχρόνου ἐθίμου, ἀπόδειξις δὲ τούτου περιφανὴς εἶναι ὅτι τὰ ἔθιμα, ἅτινα οὗτος ὡς νόμους χαρακτηρίζει, καὶ νῦν ἔτι, μετὰ τοσούτων αἰώνων πάροδον, ἐπικρατοῦσι σχεδὸν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ὁ ποιμενικὸς καὶ ὁ γεωργικὸς ἀκμάζει βίος.[1])

Τὸ παρὸν κεφάλαιον θὰ ἔμενεν ἀτελές, ἂν μὴ ἐξητάζετο ἡ παρ' Εὐσταθίῳ σημασία τῶν λέξεων *ἐθνικός, βάρβαρος, Ἀνατολικός, βόρειος* καὶ *ἑῷος*, αἵτινες συχνότατα κατὰ τὸν τοπικὸν προσδιορισμὸν ἑνὸς ἐθίμου ἀναφερόμεναι, εἶναι δυνατὸν καὶ εἰς πλάνην τὸν ἀπειρότερον ἀναγνώστην νὰ ἀγάγωσιν.

Ἐθνικὸς λέγεται παρ' Εὐσταθίῳ ὁ μὴ Ἕλλην, ὁ βάρβαρος, ὁ μὴ ἀνήκων εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Ἀπόδειξις τούτου τὰ ἑπόμενα χωρία. «Εἰ δὲ ἐκ τοῦ τοιούτου πάσσειν καὶ ὁ πάσσος, *ἐθνικὴ αὕτη λέξις*, γίνεται, τίς ἂν εἰδείη; Ἔστι δέ φασι πάσσος οἶνος ἐξ ἀσταφίδων παρὰ Ρωμαίοις, οὗ πίνειν γυναῖκας ἀπείρητο» (1178,16), «ὅλως δ' εἰπεῖν γέμει διὰ τὰς ἐπιμιξίας μυρίων *ἐθνικῶν λέξεων* ἡ Ἑλλὰς γλῶσσα» (1854, 36), «τὸ δέ γε λήδανον παρ' Ἡροδότῳ, ὅ ἐστι λάδανον, *ἐθνικόν ἐστι*, ὡς ἐκεῖνος ἐπισημειοῦται» (1147,3). «Ὡς δὲ καὶ σκεύασμα κρίθινον οἰνῶδες μεθυστικῶς διατίθεταί τινας *ἐθνικοὺς* (δηλ. τοὺς Γερμανοὺς) οὐδεὶς ἀγνοεῖ» (Migne PG. 136, 680 D). «Καὶ ὅρα ὅτι καὶ νῦν, ὡς καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ, τὸ περιπλέκεσθαι καὶ εἰς ἑαυτὸν σπᾶσθαι ἀσπάζεσθαι λέγεται, καὶ δεικνύουσι τὸ ἔργον ἔτι καὶ νῦν σὺν ἄλλοις *ἔθνεσι* καὶ Ἴβηρες» (823, 2). «Ἔστι δὲ καὶ νῦν πολλοὺς τῶν *ἐξ ἐθνῶν* ἰδεῖν ἐν τῷ ἀλλήλους συναντᾶν διαπεταννύντας τὼ χεῖρε καὶ τά τε στήθη πελάζοντας καὶ τὰς χεῖρας ἐπικυρτοῦντας καὶ εἰς κύκλον περιάγοντας καὶ περιπλεγνυμένους ἠρέμα. Καὶ ἔστι τοῦτο αὐτοῖς ὁ ἀσπασμὸς» (1456,12). «Ἐσφίγγου σπαργάνοις καὶ σὲ σμικρὸν περιέγραφε λίκνον . . . καὶ τὰ *ἔθνη* . . ἐδωροφόρουν σοι» (Λόγος ἐπιβατήριος ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τῆς βασιλικῆς νύμφης εἰς τὴν Μεγαλόπολιν παρὰ *W. Regel*, Fontes rerum Byzantinarum σ. 88). Τέλος περὶ τοῦ ἐπισκεψαμένου

νόμος». Ἔγραψε δὲ καὶ *ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος*, (Κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα λόγ. Β'. κδ'.) «ὄφελον ἔμεινας ἐν Βυζαντίῳ, ὄφελον ἔπαθες πολέμου νόμῳ τὴν ὕβριν». Φέρεται δὲ καὶ ἐν χρυσοβούλλῳ Μιχαὴλ τοῦ Δούκα (*Bezobrazov*, Χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Δούκα ἐν Βυζαντ. Χρονικ. 6, 141) «Ἐπειδὴ δὲ καὶ νόμοι παρηκολούθησαν ἄνωθεν ἐν ταῖς τοιαύταις ἐπιγαμίαις, μᾶλλον δὲ ἐπὶ πάσαις ταῖς γαμηλίοις ἑνώσεσιν ἀντιδιδόνται ἀλήλοις τοὺς κατὰ κῆδος συναπτομένους, ἅπερ ἂν ἑκάτεροι συμφωνήσαιεν».

[1]) Τὸν νόμον ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας παλαιότερον μετεχειρίσθη καὶ Εὐσέβιος ὁ Παμφύλου γράψας (PG. 21, 992) Ὅτι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις παραληπτέον τὰς ᾠδὰς ὥσπερ τινὰς νόμους συμποτικούς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

τὴν πρωτεύουσαν πρωτοδιακόνου τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας εἶπε· «Καὶ τὸ κάλυμμα δὲ αὐτῷ τῆς κεφαλῆς ἐξ ὀθόνης μακρᾶς καὶ λεπτῆς καὶ λευκῆς εἰλιγμένον ἔσκεπεν αὐτὴν *ἐθνικῶς* καὶ αὐτὸ» (Opusc. 239, 74), ὅπερ ἐθνικῶς μικρὸν ἀνωτέρω διὰ τοῦ «ἰθαγενεῖ τρόπῳ» ἡρμήνευσεν. [1])

Εἰς τὸν ὅρον ὅμως ἐθνικὸς ὁ Εὐστάθιος δίδει καὶ ἄλλην ἑρμηνείαν· ἔθνη δῆλα δὴ καὶ ἐθνικοὺς καλεῖ οὐχὶ τοὺς μὴ Ἕλληνας, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνους, οἵτινες μακρὰν τῶν κέντρων καὶ παρὰ τὰ σύνορα ἢ καὶ μακρὰν τῶν συνόρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους οἰκοῦντες ἐγειτόνευον πρὸς τοὺς βαρβάρους, μὴ ἀνήκοντες πάντοτε εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν.

Ὡς ἐθνικοὺς λοιπὸν θεωρεῖ τοὺς κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ Πόντου οἰκοῦντας ὡς καὶ τοὺς Ἕλληνας τῆς κάτω Ἰταλίας, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς φαίνεται· «Διαυλωνία· τοπικὴ στενότης, καθ' ἣν ὄρτυγες ἢ ἁπλῶς ἄγριοι ὄρνιθες ἀγρεύονται. *Ἐθνικὴ* δὲ λέξις αὕτη γνώριμος τοῖς περὶ Σινώπην ἀνωτέρω οἰκοῦσι πρὸς βορρᾶν» (1917, 32), «μέχρι καὶ ἐσάρτι τῶν τινα *ἐθνῶν* καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς δὲ ἄρχοντες χαίρουσι σκεύεσι ξυλίνοις, ἃ καὶ κάνεα καὶ τραπεζώματα λέγεται, δῆλόν ἐστι» (1401, 18). «Ὑπερτερία δὲ τὸ ἐπικείμενον τετράγωνον πλινθίον τῷ ἄξονι, παρὰ τὸ ὑπερκεῖσθαι αὐτοῦ.......... Σημείωσαι δὲ ὅτι τὸ τοιοῦτον ὄνομα φέρεταί πως καὶ ἐς ἄρτι· *Ἐθνικοὶ γὰρ Ἰταλικοὶ* παρακόπτοντες βερτέρην ταύτην φασὶ κατὰ παραφθορὰν» (1550,27).

---

[1]) «Τὴν αὐτὴν σημασίαν εἰς τὸ ἐπίθετον ἐθνικὸς ἀποδίδει Λέων ὁ Σοφὸς π. χ. «τὴν ἔθνεσιν δοθῆναι ὀφείλουσαν πραγματείαν» J. *Nicole,* Λέοντος τοῦ Σοφοῦ τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον 27,20. Καὶ ἄγνωστος συγγραφεὺς τοῦ Ι'. αἰῶνος ἀρχηγοὺς τοῦ ἔθνους τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν βαρβάρων καλεῖ· (R*udolf Vari,* Incerti scriporis byzantini saeculi X liber de re militari 45, 11). Καὶ *Εὐνάπιος* δ' ὁ *Σαρδιανὸς* (Ἱστορίας τῆς μετὰ Δέξιππον ἐκλογαὶ 46,3 Bonn) ἔγραψεν «Ὅτι μετὰ τὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ τῆς βασιλείας ἀναγόρευσιν πρεσβεῖαι πανταχόθεν συνέβαινον καὶ στέφανοι πολλοὶ χρυσοῖ αὐτῷ παρὰ τῶν ἐθνῶν ἀνεκομίζοντο». Ὁ *Κωνστ. Πορφυρογέννητος* (Περὶ τῆς βασιλ. τάξ. 1. 4,1) ἔγραψεν «ἔθνεσί τε καὶ τοῖς ἡμετέροις» εἰς τὸ «Περὶ πρέσβεων Ρωμαίων καὶ ἐθνῶν προοίμιον (σ. 6, 13) κεῖται «Κἂν μὲν τῶν λίαν ἀφεστηκότων οἱ πρέσβεις εἶεν, ὥστε μεταξὺ ἐκείνων τε καὶ ἡμῶν εἶναί τινα τῶν ἐθνῶν, ἐμφανίζειν αὐτοῖς τῶν ἡμετέρων ὁπόσα καὶ οἷα βουλόμεθα» καὶ ὁ σύγχρονος δὲ τοῦ Εὐσταθίου Εὐστάθιος ὁ Μακρεμβολίτης ἀποκαλεῖ τοὺς Ρῶς ἐθνικὸν γένος· (*M. Treu,* Eustathii Macrembolitae quae feruntur aenigmata σ. 2 ἀρ. 1). Ὡ παρετήρησεν ὁ *K. Horna* (Die Epigramme des Theodoros Balsamon ἐν Wiener Studien 25, 208-9) ἡ σημασία αὕτη τοῦ ἐπιθέτου προῆλθεν ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ παρὰ τοῖς Ο'. (Ἡσαΐ. 42,6) Ἐγὼ κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ καὶ κρατήσω τῆς χειρός σου καὶ ἐνισχύσω σε καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν». Καθ' ἡμᾶς, ἐκ τοῦ πολυχρήστου «τὰ βάρβαρα ἔθνη» ἢ λ. ἔθνη κατήντησε συνώνυμος τῷ βάρβαροι. Πβ. καὶ τὸ ὑπὸ *Ἀναστασίου* τοῦ *Σιναΐτου* γραφὲν (Migne PG. 89, 484). Ἆρα πάντα τὰ κακὰ ὅσα ποιοῦσιν ἡμῖν τὰ ἔθνη κατὰ κέλευσιν Θεοῦ ποιοῦσιν;

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Ὅτι αἱ λέξεις διαυλωνία, κάνεα, τραπεζώματα καὶ βερτέρη εἶναι Ἑλληνικαί, οἱ δὲ λαλοῦντες ταύτας Ἕλληνες, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία. [1]) Ἄς ἐφιστᾷ λοιπὸν ἑκάστοτε τὴν προσοχήν του ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ τὸν ὅρον τοῦτον.

Διὰ τοῦ ὅρου *βάρβαρος* ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς δηλοῖ πάλιν οὐχὶ μόνον ξένους λαούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς κατὰ διάλεκτον λαλοῦντας ἢ τοὺς τῶν ἐπαρχιῶν ἢ τοὺς ἁπλοϊκωτέρους καθ' ὅλου. Οὕτω περὶ Παφλαγόνων ὁμιλῶν εἶπεν· «Οἱ Παφλαγόνες ἔθνος ἀτάσθαλον καὶ ἐν Ἕλλησι βάρβαρον» [2]) (Opusc. 275, 37), περὶ τῶν Τσακώνων δὲ προκειμένου, οὓς ἀλλαχοῦ, ἐπὶ τὸ ἱστορικώτερον, τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Δωρίζοντας καλεῖ, [3]) (1575, 41), εἶπεν· «ἀλλὰ μήκων, ἥτις ἐκ τοῦ μήκους παρωνομασμένη μάκων εἰσέτι καὶ νῦν παρ' ἐνίοις λέγεται, *βαρβάροις μέν,* [4]) ἐοικόσι δὲ ἀπήχημα φυλάττειν γλώσσης Ἑλληνίδος παλαιᾶς» (714, 40). Ὁ αὐτὸς τοὺς Λυκίους ὠνόμασε βαρβαρωτέρους· πβ. «τὰ παρὰ τοῖς βαρωτέροις ἀναδείπνια καλούμενα» (1715, 2), ἀλλ' ἀλλαχοῦ «τὰ παρὰ τοῖς Λυκίοις ἀναδείπνια» (1141, 12), *βαβαρικωτέρους* δὲ καλεῖ τοὺς τοῦ χύδην ὄχλου. «Οἱ δὲ νῦν βλέπουσι πολλοὺς καὶ μάλιστα τῶν βαρβαρικωτέρων, ὁπηνίκα τραῦμά τινι ἐντριβῇ, τῷ στόματι ἐκμυζῶντας τὸ αἷμα τοῦ ἕλκους θεραπείαν οὕτω τεχνωμένους τινὰ» [5]) (464, 27).

Κατὰ τὸν Εὐστάθιον *Ἀνατολικοὶ* εἶναι μὲν καθ' ὅλου οἱ πρὸς τὰ

---

[1]) Οἱ ἐθνικοὶ Ἰταλικοὶ εἶναι οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Καλαβρίας. Τάρας ἀρχὴ τῆς Καλαβρίας κατοικουμένης ὑπὸ Ἑλλήνων, εἶπεν ὁ σύγχρονος τοῦ ἱερομονάχου Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης· *Montano,* Itinerarium Beniamini Tudelensis σ. 24.

[2]) Ὅρα καὶ *Δ. Οἰκονομίδου,* Ἡ λέξις βάρβαρος ἐτυμολογικῶς καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν σημασιῶν αὐτῆς ἐξεταζομένη ἐν Τεσσαρακονταετηρίδι τῆς καθηγεσίας Κ. Κόντου 409 ἑξ. καὶ ἔπιθι *Π. Καρολίδου,* Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν καθολικὴν ἢ παγκόσμιον ἱστορίαν σ. 359. Ὅτι βάρβαροι εἶναι οἱ κατὰ διάλεκτον λαλοῦντες καὶ βαρβαρικώτερον λαλεῖν τὸ ἰδιωτικώτερον λαλεῖν, φαίνεται ἐν τῷ περὶ τοῦ Εὐσταθίου ὡς γλωσσογράφου ἔργῳ μου, ἔνθα παραθέτω καὶ κατάλογον τῶν φράσεων, δι' ὧν ὁ ἱεράρχης δηλοῖ τὸ κοινῶς ἢ ἰδιωτικῶς λαλεῖν.

[3]) Ὁ κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα συγγράψας τὸν βίον τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε τὴν Τσακωνίαν καλεῖ Δωριέων χώραν «Ἐκεῖθεν δὲ (ἐξ Ἄργους καὶ Ναυπλίου) ἀποφοιτήσας εὐθὺ τῆς Σπάρτης ἐχώρει. Εἶτα τὴν Δωριέων χώραν καταλαβὼν καὶ δύο ναοὺς ἱεροὺς ἐκεῖσε δειμάμενος ..... *Σπ. Λάμπρου,* Ὁ βίος Νίκωνος τοῦ μετανοεῖτε Ν. Ἑλλην. 3, 161.

[4]) Βαρβάρους ὁμοίως καλεῖ ὁ *Ι. Τζέτζης*(Σχόλια εἰς Λυκόφρ. Ἀλεξ. στίχ. 854 σ. 276, 24 Scheer) τοὺς Ἕλληνας τῆς Καλαβρίας. «Τέμεσα πόλις Καλαβρίας.....ταύτην δὲ καὶ οἱ βάρβαροι Καλαβροί τε καὶ ἕτεροι Τέμψαν ἔτι καλοῦσι».

[5]) Πβ. Ἰστέον δὲ καὶ ὅτι μέχρι καὶ νῦν σώζεταί πως τὸ τῶν ῥηθέντων Σολύμων ἐθνικὸν ὄνομα. Τόπος γάρ ἐστιν ὀχυρώτατος περί που τὴν Λυκίαν, οὗ οἱ ἐγχώριοι βαρβαρικώτερον τοῖς ἐκεῖ καλοῦνται Τζέλυμοι (635, 37).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ἀνατολικὰ μέρη τοῦ κράτους οἰκοῦντες, εἰδικῶς ὅμως διὰ τοῦ ὅρου τούτου, ὡς ἐκ τῶν σχετικῶν χωρίων φαίνεται, ὁ συγγραφεὺς δηλοῖ τοὺς κατοίκους τῆς Μ. Ἀσίας, τοὺς νῦν Ἀνατολίτας.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς *βορείους* ἢ *βορείους βαρβάρους*, λέγομεν ὅτι οὕτως ἐδηλοῦντο ἐν γένει οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους οἰκοῦντες ἐθνικοί, [1]) εἰδικῶς ὅμως οἱ Ρῶσσοι· πβ. «ἔθνος βόρειον οἱ Ταῦροι» (259, 5) «Ταῦροι οἱ καὶ Ρῶσσοι» (Ἐξήγ. εἰς Διονύσ. τὸν Περιηγ. στίχ. 302 σ. 269,22), «[μέλανα ἰχθύων ᾠὰ] ὧν χορηγὸς ἐκ τῶν βορείων, πρὸς τοῖς ἄλλοις τόποις, καὶ ὁ εἰς τὸν Εὔξεινον ἐκβάλλων Τάναϊς». (Opusc. 231,8).

Τὸ *ἑῷος* ἀναφέρει πολλαχοῦ τῶν ἔργων του ὁ Εὐστάθιος, ἀντιδιαστέλλει δὲ αὐτὸ πρὸς τὸ ἑσπέριος καὶ δυτικὸς [2]) (Ἐξήγ. εἰς Διονύσ. τὸν Περιηγ. στίχ. 274 σ. 265, 36 καὶ στίχ. 110 σ. 237,31 Opusc. 281, 24. 288,59. *W. Regel,* Fontes rerum Byzantinarum σ. 101).

Κατὰ ταῦτα ἑῷοι ἔπρεπε νὰ εἶναι καθ' ὅλου οἱ τὰ ἀνατολικὰ μέρη τοῦ κράτους οἰκοῦντες, εἰς τὴν λ. ὅμως δίδει ὁ ἱεράρχης καὶ ὡρισμένην σημασίαν, ὡς δὲ καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω παρατιθεμένων παραδειγμάτων φαίνεται, δηλοῖ δι' αὐτῆς μάλιστα τοὺς τὰ παράλια καὶ τὰς χώρας ἐν γένει τοῦ Πόντου πρὸς Α. οἰκοῦντας, οἵτινες ὄντως, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς τὰ ἄλλα τμήματα τοῦ κράτους οἰκοῦντας, ἦσαν ἑῷοι. Φαίνεται δ' ὅτι ὁ ὅρος οὗτος ἦτο κοινότερος, ἀφ' οὗ καὶ ἐν ἄλλοις συγχρόνοις ἐγγράφοις ταὐτὸ φέρεται δηλῶν. [3])

Τὰ χωρία, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος, εἶναι τὰ ἑξῆς·

---

[1]) *Οἱ Ρῶς καὶ Σαυρομάται δὲ καὶ οἱ ἰδίως Σκύθαι*
καὶ πᾶν ὁπόσον πρόσοικον ἔθνος πνοαῖς βορέου
Ι. Τζέτζου,
Χιλ. ΙΒ'. ἱστορ. 451,899 ἑξ.

[2]) Τὴν αὐτὴν ἀντιδιαστολὴν κάμνει καὶ ὁ σύγχρονος Μιχαὴλ ὁ ρήτωρ· «ὅλος ἄντικρυς οὐρανὸς τὸ μὲν ὡς ἐξ ἀνατολῶν στρατεύων ἐπὶ δυσμάς, τὸ δ' ὡς ἀφ' ἑσπέρας ἐπὶ τὴν ἑῴαν.....» παρὰ *W. Regel,* Fontes rerum Byzantinarum σ. 169. καὶ ὁ *Νικήτας Χωνιάτης* (Εἰς τὸν βασιλέα κὺρ Θεόδωρον τὸν Λάσκαρην, ὅτε ἐφόνευσε τὸν Σουλτάνον Ἰκονίου *Κ. Σάθα,* Μεσ. βιβλ. 1, 135) Τοῦτο τοῖς σοῖς ποσὶν ὑποθήσει πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ὅσος ἑῷος, ὅσος ἑσπέριος. Πβ. καὶ τὸ ἐν τῷ προμνημονευθέντι βίῳ τοῦ ὁσίου Νίκωνος (Ν. Ἑλλην. 3,150) χώρας οὖν οὐκ ὀλίγας τῶν ἑῴων μερῶν διιππεύσας....... ἐν τῇ τῆς Κρήτης νήσῳ ἔγνω δεῖν ἀποπλεῖν.

[3]) Πρὸς τὸ ἑῷον μέρος ἄνω που τοῦ Φρίξου λιμένος..... κατὰ τὸ Βορράδιον οὕτω καλούμενον ὄρος *L. Petit,* Documents inédits sur les conciles de 1166 et ses derniers adversaires Βυζαντ. Χρονικ. 11,491. Τὴν γέννησίν τε ἐκ τῶν ἑῴων ἔχοντος ἐκ τῆς τῶν Ἰβήρων παμφαεστάτης φυλῆς *L. Petit,* Typicon de Grégoir Pacourianos pour le monastère de Petritzos (Backovo) en Bulgarie. Βυζαντ. Χρονικ. 11 σ. 2. τοῦ παραρτήματος. Τὸ ἑῷος ἐννοεῖται ὅτι παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς σημαίνει καὶ Ἀνατολικὸς καθ' ὅλου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

«Κρατεῖ δὲ καὶ μέχρι νῦν παρά τισι τῶν ἑῴων τὸ κόρας λέγεσθαι καὶ μετὰ γάμον τὰς ἐν ἡλικίᾳ νέᾳ» (639,52). «Πολλοὶ δέ τινες τῶν ἠῴων Ποντικῶν τῶν γε ὑψηλοτέρων καὶ ἀπίους καὶ μῆλα κυδώνια ἤδη πρὸς σῆψιν τραπέντα ὡς τὰ ἐντὸς ἔχειν ἥπατι παρόμοια τὴν χρόαν, χρηστὰ μέντοι ἔτι ὄντα πρὸς βρῶσιν, πέπονά φασι» (625,2). «Τὰ γοῦν ἀκάνθια ἀχάντιά τινές φασιν ἑῴων ἀνδρῶν» [1]) (468,33). «Ἐνταῦθα δὲ παραπηκτέον καὶ τὸ δαψιλὲς γῆθεν ἔλαιον, ὃ πολλοὺς τῶν ἑῴων διοικεῖ, ὅσοι μάλιστα περὶ τὰ κατὰ Ρωμόγυριν» (336,40). «Παρὰ τὸ κύειν δὲ αἷμα σύγκεινται οἱ κύαμοι ὧν ἡ κλῆσις ἔτι σῴζεται πολλαχοῦ τῶν ἑῴων, οἳ κυάμιά φασιν αὐτούς, ὑποκορίζοντες» (948,30). «Ἐξ ἑῴας, ὕπερθεν Παφλαγόνων, ἣν ὁ Εὔξεινος ζώννυσιν» (Opusc. 173,79).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΠΩΣ ΣΥΝΕΛΕΓΗΣΑΝ ΤΑ ΠΑΡ᾽ ΕΥΣΤΑΘΙΩι ΕΘΙΜΑ

Ἡ ἐξεύρεσις παρ᾽ Εὐσταθίῳ τῶν συγχρόνων ἐθίμων εἶναι οὐχὶ δυσχερής, διότι οὗτος προσπαθεῖ ἑκάστοτε νὰ ὁρίζῃ τί εἶναι σύγχρονον καὶ ποῦ τοῦτο ἐπιχωριάζει, ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ περιστάσεις, καθ᾽ ἃς ἡ δήλωσις δὲν εἶναι σαφὴς καὶ μόνον κατόπιν σκέψεως δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ ποθούμενον συμπέρασμα. Ἐξηγοῦμαι· ἀναφέρων πολλάκις ὁ ἱεράρχης γενικῶς ἔθιμον, προσθέτει· τοῦτο τὸ ἔθιμον εἶχον *καὶ οἱ πάλαι*, ἢ *τότε*, κατὰ τὴν παλαιὰν δῆλα δὴ ἐποχήν, τοῦτο συνέβαινεν ἢ οὔ. Ἐννοεῖται νῦν ὅτι ὅπερ συνέβαινε καὶ τὸ πάλαι φυσικὸν εἶναι ὅτι ὑπῆρχε καὶ καθ᾽ ἣν ἐποχὴν ἔγραφεν ὁ Εὐστάθιος, ὅ,τι ἐγίνετο μόνον τότε, δὲν ἐγίνετο, φυσικῶς, καὶ κατὰ τὸν ΙΒ΄. αἰῶνα καὶ ὅ,τι ἐγίνετο *καὶ τότε*, κατὰ λογικὴν συνέπειαν ἐπεκράτει καὶ παρὰ τοῖς συγχρόνοις.

Τὰ ἑπόμενα παραδείγματα θὰ διασαφήσωσι καλύτερον τὸ πρᾶγμα. Ὅταν λέγῃ ὁ Εὐστάθιος (1287,1), «τὸ δὲ κείρεσθαι κόμην ἐπὶ νεκροῖς πλατὺ ἔθιμον ὂν *καὶ* τοῖς πάλαι» ὑποδεικνύει τὴν ἐπὶ τῶν χρόνων του συνήθειαν τῆς ἐν πένθει κουρᾶς· ὅταν μᾶς πληροφορῇ ὅτι «ἔοικε πολύοινος εἶναι *καὶ τότε* ἡ Θρᾴκη» (736,46), μᾶς λέγει σαφῶς ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἦτο ἐπὶ

[1]) Καὶ νῦν τὸ ἀκάνθιον *ἀχάντιν* λέγεται ἐν Πόντῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

τῶν χρόνων του τοιαύτη καὶ ὅταν πάλιν πιστοποιῇ ὅτι «τὸ κυνηγεῖν σπουδαιότατον ἦν *καὶ* τοῖς παλαιοῖς» (774,24), σαφῶς ὑποδεικνύει ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του ἡ θήρα ἦν τῶν σπουδαζομένων. Τέλος, ὅταν περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐθίμου τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν ὁμιλῶν προσθέτῃ «ὃ δὴ καὶ εἰσέτι παραμένει τισὶ τῶν βορείων βαρβάρων» (43,1) σαφῶς δηλοῖ ὅτι τοῦτο δὲν συνειθίζετο πλέον παρὰ τοῖς συγχρόνοις Ἕλλησιν. Ἢ μὴ δὲν ἐπιβεβαιοῖ ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του ὕφαινον καὶ οἱ ἄνδρες γράφων «τὸ δὲ χερσὶ γυναικῶν εἶπεν, ὡς τοῦ ὑφαίνειν *γυναιξὶ μόναις τότε* ἀνειμένου» (1283,58). Τί δὲ ἄλλο δ' ἢ τὸ δίχα τότε συμποσιάζειν ἄνδρας καὶ γυναῖκας φανερώνει τὸ ἑπόμενον χωρίον; «Σύνηθες ἦν *τὸ παλαιὸν* φοιτᾶν τὰς γυναῖκας εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν συμπόσια». [1]) (1420,56). Ἀλλὰ μὴ καὶ τὴν κατὰ τὰ ΙΒ'. αἰῶνα χρῆσιν τῶν χελιδονισμάτων δὲν δεικνύουσι τὰ ἑξῆς; «Ἔλθοι τοίνυν (ἡ χελιδὼν) καὶ ἡμεῖς οὐκ ὀκνήσομεν τὰ συνήθη ἐπιμέλψαι αὐτῇ. Τοιοῦτόν τι *καὶ παρὰ τοῖς πάλαι* ἦν γινόμενον» (Opusc. 344,61).

Δι' ὁμοίας σειρᾶς σκέψεων ἐκ τῶν ἑπομένων χωρίων τοῦ ἱεράρχου ἐξάγεται, τὸ πασίγνωστον ἄλλως τε, ὅτι οἱ βασιλεῖς ἐπὶ τῶν χρόνων του ἐφόρουν ἐρυθρὰ ὑποδήματα, ὅτι ὁ χαιρετισμὸς ἐγίνετο οὐ μόνον διὰ τῆς ἀφῆς τοῦ θέναρος, ἀλλὰ καὶ δι' ὑποκλίσεως, ὅτι τὸ ἐπὶ τῶν χειλέων φίλημα, ὡς σχῆμα, δὲν ἦτο τῶν ἀσυνήθων, ὅτι οἱ μαθηταὶ δὲν ἤλειφον τὰ πινακίδια διὰ κηροῦ, ὅτι αἱ οἰκίαι εἶχον καὶ κεραμωτὴν στέγην, ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν παίδων παιζομένη βέμβιξ ἐκαλεῖτο καὶ οὕτω, ἀλλὰ καὶ στρόβα, ὅτι οἱ τότε μετεχειρίζοντο δύο εἰδῶν κλεῖδας, τὰς σιδηρᾶς καὶ ὀπὰς ἐχούσας καὶ τὰς ἐπικαμπεῖς καὶ ἀρχαϊκάς, ὅτι ἡ πειρατεία ἐνομίζετο ἄτιμον, ὅτι μετεχειρίζοντο δερματίνους σάκκους, ὡς καὶ νῦν, πρὸς ἐναπόθεσιν ἀλεύρων, ὅτι ὁ κηρὸς εἰς σχῆμα τροχοῦ ἐτήκετο καὶ τέλος ὅτι κυκλοτερεῖς ἦσαν συνήθως τότε αἱ τράπεζαι. Πβ. «καὶ σημείωσαι ὅπως ἀνέκαθεν τὰ ἐρυθροβαφῆ βασιλέων ἦσαν παράσημα» (455,17). «Καὶ ὅρα τὸ χερσὶν ἠσπάζοντο ἀντὶ τοῦ ἐπεσπῶντο καὶ εἷλκον διὰ δεξιώσεως εἰς ἑαυτούς. Καὶ τοιοῦτον ἀεὶ τοῖς παλαιοῖς κυρίως ὁ ἀσπασμός». (1456,11)· «Ὅρα δὲ καὶ ὡς οὐ θέναρος οἱ δεξιούμενοι, ἀλλὰ καρποῦ ἥπτοντο» (1371,1), «Πηνελόπη δὲ ἔκυσέ μιν κεφαλὴν καὶ ἄμφω φάεα καλά. Καὶ Εὔμαιος δὲ πρὸ ταύτης ὁμοίως ὡς οἷά τις ἀδελφός, καθὰ δηλοῖ τὸ ἄττα προσφώνημα,

---

[1]) Παλαιότερον ὁ Ἀρέθας σχολιάζων χωρίον τι τοῦ *Λουκιανοῦ* (Συμπόσ. ἢ Λαπίθαι 8) ἔγραψε· Σημείωσαι ὅτι ἐπὶ τῶν γάμων οἱ παλαιοὶ τὰς γυναῖκας ἐπὶ μιᾶς τραπέζης τοῖς ἀνδράσι συνειστίων καὶ ἀντιπροσώπους αὐτὰς ἐκάθιζον τῶν ἀνδρῶν, ὅπερ οὐ σεμνὸν (30,16 Rabe). Ὅρα καὶ *Σ. Κουγέα,* Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις ἐν Λαογραφ. 4,258 καὶ *Φ. Κουκουλέ,* Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν Λαογραφίαν ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 26 σ. 146.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ῷ δεξιοῦται αὐτὸν ὁ Τηλέμαχος, στόμα μέντοι οὐδεὶς ἐφίλει» (1811,18). «Μαλακὸς κηρὸς ὁ ἐν τῷ γραμματείῳ κατὰ Αἴλιον Διονύσιον, ὡς τῶν παρὰ τοῖς παλαιοῖς πινακιδίων κηρῷ τοιούτῳ μαλακῷ ἀληλιμμένων, ἐν ᾧ ἔγραφον διά τινος γραφείου σκληροῦ» (1710, 21). «Πίπτει δὲ κατ' ἀντικρὺ τέγεος ὁ Ἐλπήνωρ ἐν ὑπαίθρῳ ἄνω κείμενος, διὰ τὸ τὰ δώματα μὴ κεραμωτὰ εἶναι» (1669,15), «τὴν παιζομένην βέμβικα, ἣν καὶ στρόβαν βούλονται λέγειν οἱ ἰδιωτίζοντες» (995,64), «ἀρχαϊκὸν εἶδος κληῖδος φράζει καὶ οὐ κατὰ τὰ ὕστερον τρυπώμενα εἰς πολλὰς ὀπάς. Ἔστι δὲ καὶ τοιούτων κληΐδων μέχρι καὶ νῦν χρῆσις, δι' ὀπῆς θύρας ἐνειρομένων καὶ μεταγουσῶν τὴν ἔνδον σειρὰν ἐπὶ ἀνοίξει τῆς θύρας» (1897,41). «Οὐκ ἄτιμον ἐνομίζετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ πειρατεύειν» (1457,58). «Ὅρα δὲ καὶ ὅτι ἀρχαῖον ἔθος δέρμασιν ἀντὶ σάκκων χρῆσθαι εἰς ἀλφίτων φυλακήν, ἵνα μηδὲν ἐκεῖθεν διαφορῆται στεγούσης τῆς πυκνότητος» (1446, 9). «Ὅθεν καὶ οἰκειότερος (ὁ τροχὸς) ὥσπερ ἐπὶ τυροῦ καὶ ἐπὶ κηροῦ δὲ τοῦ κατὰ τὰς Σειρῆνας, οὕτω καὶ ἐπὶ στέατος. Ἀρχαῖον δὲ ἔθος τροχοειδῶς καὶ τὰ στέατα στρογγύλλεσθαι» (1906, 27). «Τράπεζαν δὲ τανύεσθαι εἰπὼν ἐμφαίνει μήπω κυκλοτερεῖς εἶναι τότε τὰς τραπέζας, ἀλλὰ τετανυσμένας εἰς μῆκος» (1401,44).

Ἀρκετὸν ἐπ' ἴσης λαογραφικὸν ὑλικὸν δύναται νὰ συλλέξῃ ὁ ἐρευνητὴς προσέχων ἐπὶ τὰ ἐπεξηγηματικὰ μόρια ἤγουν, ἤτοι, τουτέστι, ὅ ἐστι, κ.τ.ὅ., δι' ὧν εἰσάγονται δημώδη γλωσσικὰ στοιχεῖα εἰς ἐπ' ἴσης δημώδη ἔθιμα ἀνταποκρινόμενα πβ. «περόναις ἤγουν κομβίοις» (794,12), «παρθέμενοι κεφαλὰς ἀντὶ τοῦ προτείναντες ἤως ἐν ἐπιξήνῳ εἴτουν ἐπικόπῳ ἤτοι ἐπικορμίῳ» (1476,34), «μύκητα ἤγουν ἀμανίτην» (1035, 58), «καὶ ξύλινον δὲ ζωγρεῖον ὄρνιθος, ἤγουν κλωβίον» (Ἐξήγ. εἰς Διονύσ. τὸν Περιηγ. 1134 σ. 402, 1), «ἀπὸ τοῦ ζῴου τῆς κορώνης εὐλύγιστον ἐχούσης τὸν τράχηλον ἢ τῶν θυρῶν κορώνη μετήνεκται ὥσπερ ἀπὸ τοῦ κόρακος ὁ κόραξ, δῆλα δὴ τὸ κοράκιον» (73, 20), οἰκειότ .α κηδεστικὴν ὅ ἐστι τὴν κατὰ τὴν συμπενθερίαν» (942,36) «φρυκτὸν ὅ ἐστι φανὸν» (Migne PG. 136, 637 A.) «ὕσπληγξ. . . . .ἔστιν ὅτε καὶ ἐπὶ ἀφετηρίας, ὅ ἐστι καγκέλου» (Ἐξήγ. εἰς Διονύσ. τὸν Περιηγ. στίχ. 119 σ. 238,8), «χωρὶς μὲν οἱ πρόγονοι τουτέστι τὰ πρωτογεννήματα» (1625, 29), πρὸς ὃ χωρίον παραβλητέον τὸ ἑξῆς «τοὺς δὲ πρωτογόνους ἄρνας καὶ τὰ τοιαῦτα πρωτογεννήματα ἡ κοινὴ γλῶσσα καλεῖ» (446, 12).

Ἐπ' ἴσης παρατηρῶ ὅτι παρ' Εὐσταθίῳ δὲν εἶναι μὲν κανών, συνήθως ὅμως, ὅταν πρόκειται νὰ εἰσαχθῇ σύγχρονός τις πληροφορία, ὁ λόγος ἄρχεται διὰ τοῦ ἰστέον δὲ ὅτι, ὡς λ. χ. «Ἰστέον δὲ καὶ ὅτι τὸ τοῦ Ἴρου ὄνομα φέρεται μέχρι καὶ νῦν παρὰ τοῖς ὕπερθεν Σινώπης, οἳ τὸν λίαν πτωχὸν ὑποβαρβαρίζοντες ἄϊρον λέγουσιν» (1834, 45). «Ἰστέον δ' ὡς ἔγνωσται μέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

χρι καὶ νῦν ἡ τῶν θηρατικῶν νεφελῶν χρῆσις πολλοῖς, παρ' οἷς καὶ νεφελοστάσια ὁ τόπος τῆς τοιαύτης διὰ δικτύων θήρας λέγεται» (1928,37). «Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ χεῖρε ἐκπετάσας ἐκ μεταφορᾶς εἴρηται τῆς τῶν ζωϊκῶν πτερύγων ἐκπετάσεως» (1965,18).

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· ὁ ἀναγνώστης ὅμως πρέπει νὰ προσέχῃ πολὺ εἰς τὴν γλωσσικὴν τοῦ συγγραφέως ἔκφρασιν, ἵνα μὴ ἐκ ταύτης παραπλανώμενος ἐκλάβῃ ὡς σύγχρονα αὐτοῦ ἔθιμα, ἅτινα αὐτὸς ὡς τοιαῦτα δὲν ἤθελε νὰ δηλώσῃ. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰδίως παρ' Εὐσταθίῳ ἀπατᾷ, εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ἐνεστῶτος. Ὁ ἀναγνώστης δέον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἔθιμα κατ' ἐνεστῶτα χρόνον περιγραφόμενα παρ' Εὐσταθίῳ δὲν εἶναι πάντοτε σύγχρονά του. [1]) Ὀλίγα τινὰ παραδείγματα ἀρκοῦσι νὰ πείσωσι περὶ τούτου. «Καί τι βάρβαρον μὲν ἔθνος, Ἑλληνίζον δὲ ὅμως εἰς τὸ κατανοῆσαι τὸ τοῦ βίου πραγματειῶδες, ἐπὶ γενέθλῃ μὲν παιδὸς πενθοῦσι, γέροντος δὲ οἰχομένου χαίρουσι, τὸ μὲν ὅτι πειράσεται δεινῶν ὁ γεννηθείς, τὸ δ' ὅτι ἀπήλλακται κακῶν ὁ γηρῶν» (1373 25). Τὸ βάρβαρον τοῦτο ἔθνος ὁρίζει σύγχρονος τοῦ Εὐσταθίου συγγραφεύς, ἐκ παλαιοτέρων πηγῶν παραλαμβάνων, Κωνσταντῖνος ὁ Μανασσῆς, [2]) εἶναι δ' οἱ Καυσιανοὶ ἢ Τραυσοί. Ὁ ἀποβλέπων εἰς τὸ πενθοῦσι καὶ χαίρουσι θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ ὡς σύγχρονα τὰ ἀναφερόμενα, ἅτινα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐπανάληψις τῶν περὶ τῶν βαρβάρων τούτων λεγομένων ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου [3]) καὶ εἶτα τοῦ Στράβωνος [4]) (520) καὶ Ν. Δαμασκηνοῦ. [5])

«Ἱστοροῦνται Μαυρούσιαι γυναῖκες, ἐπειδὰν περί τινα κώμην ἐκεῖ που ἐπιχωριάσωσι λέοντες, μὴ παρόντων ἀνδρῶν (πέπληθε δὲ θηρίων τοιούτων

---

[1]) Ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὰ ἔθιμα, ἰσχύει καὶ μὲ τὰ δημώδη γλωσσικὰ στοιχεῖα. Ὡς δηλαδὴ ἐν τῷ ἑτέρῳ ἔργῳ μου ἀποδεικνύω, δὲν εἶναι πάντοτε δημώδη ὅσα διὰ τοῦ φαμέν, λέγομεν, εἰθίσμεθα λέγειν, εἰσάγει ὁ Εὐστάθιος.

[2]) *Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ*, Παραμυθητικὸν εἰς τὸν σεβαστὸν κὺρ Ἰωάννην τὸν Κοντοστέφανον Βυζαντ. Χρονικ. 7, 644.

[3]) Ε'. 4. Τραυσοὶ δὲ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κατὰ ταὐτὰ τοῖσοι ἄλλοισι Θρήϊξι ἐπιτελέουσι, κατὰ δὲ τὸν γινόμενόν σφι καὶ ἀπογινόμενον ποιεῦσι τοιάδε· τὸν μὲν γινόμενον περιιζόμενοι οἱ προσήκοντες ὀλοφύρονται ὅσα μιν δεῖ ἐπεί τε ἐγένετο ἀναπλῆσαι κακά, ἀπηγεόμενοι τὰ ἀνθρωπήϊα πάντα πάθεα· τὸν δ' ἀπογινόμενον παίζοντές τε καὶ ἡδόμενοι γῇ κρύπτουσι, ἐπιλέγοντες ὅσων κακῶν ἐξαπαλλαχθείς ἐστι ἐν πάσῃ εὐδαιμονίῃ.

[4]) Τοῖς μὲν γὰρ νόμιμον εἶναί φασι τὸ τοῦ Εὐριπίδου τὸν μὲν φύντα θρηνεῖν εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά, τὸν δ' αὖ θανόντα καὶ πόνων πεπαυμένον χαίροντας, εὐφημοῦντας, ἐκπέμπειν δόμων.

[5]) Καυσιανοὶ τοὺς μὲν γεννωμένους θρηνοῦσι, τοὺς δὲ τελευτήσαντας μακαρίζουσι *Müller*, F.H.G. 3,460. Πβ. καὶ τὰ τοῦ Ζηνοβίου Ε'. 25. Τραυσοὶ ἐπὶ μὲν τοῖς γεννωμένοις δακρύουσι, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀποθνήσκουσι χαίρουσι. Ἔπιθι καὶ *Lobeck*, Aglaophamus 2,801.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

τὸ Μαυρούσιον κλίμα) ἐπιλαλεῖν αὐτοῖς ἐθάδι γλώσσῃ ὀνειδισμοὺς καὶ τὸ ὄνειδος· τί δή ποτε ὁ βασιλεὺς λέων ὁ οὕτως ἀξιωματικὸς οὐκ ἐντρέπεται παρὰ πρόσωπα ἥκων μὴ ἀξιόμαχα, οἷς οὔτε ῥώμη χειρῶν οὔτε ἄλλο τι μετὸν ἀνδράσι; Καὶ ὁ λέων ἀκούων αἰδεῖταί, φασι, καθ᾽ ὑπερβολήν τινα φύσεως ἐλλόγου καὶ κατακύψας αἰδημόνως, εἰς τὰ οἰκεῖα ἤθη παλινοστεῖ, μηδέν τι δράσας δυσγενές» [1]) (Opusc. 252,67).

Ἡ ἱστορία κεῖται ἤδη παρ᾽ Αἰλιανῷ (Περὶ ζῴων ἰδιότητος 3,1), οὐδὲν δὲ κοινὸν ἔχει μὲ τὴν ἐποχὴν τοῦ Εὐσταθίου.

«Ἀσκεῖν δὲ λέγονται καὶ μεγαλοφωνίαν οἱ Πέρσαι καὶ καῦμα καὶ ψῦχος φέρειν καὶ ὄμβρους καὶ χειμάρρων διαβάσεις, ὥστε ἄβροχοι φυλάσσειν τά τε ὅπλα καὶ τὴν ἐσθῆτα» (Ἐξήγ. εἰς Διονύσ. τὸν Περιηγ. στίχ. 1059 σ. 395,17). Καὶ ταῦτα εἶναι εἰλημμένα ἐκ τοῦ Στράβωνος (σ. 734) οὐδαμῶς δ᾽ εἶναι σύγχρονα. [2])

Ἐν τέλει σκόπιμον κρίνω νὰ προσθέσω καὶ τὰ ἑξῆς.

Ὁσάκις ὁ Εὐστάθιος μεταχειρίζεται τὸ φησίν, τότε ἀναφέρεται εἰς χωρία συγγραφέως, ὃν προεμνημόνευσεν, οὐχὶ ἑπομένως σύγχρονα ἔθιμα περιγράφοντα· ὁσάκις μνημονεύει τὸ ἁπλοῦν φασι ἢ εἰσάγει συνήθως γνώμας ἢ μαρτυρίας παλαιῶν [3]) ἤ, σπανιώτερον, ἀναφέρει ἔθιμα σύγχρονα, ἃ ἔχει ἀκούσας, ἀγνοεῖ δ᾽ ἐξ ἰδίας πείρας καὶ ἀντιλήψεως π.χ. «τύκω.....ἐξ οὗ καὶ ἡ παρὰ τοῖς παλαιοῖς καὶ εἰσέτι δὲ νῦν τυκάνη, ᾗ φασιν ἀλοῶσιν» (967,19). «Φασὶ δὲ φυσικὸν βοήθημα εἶναι ἀνθρώποις πρὸς ἐκμείλιξιν κυνῶν τὸ καθεσθῆναί τινα καὶ προέσθαι τὸ ἐν χερσὶν ὅπλον ὡς μὴ ἐπιτιθέμενον» (1749,42). Τὸ πρᾶγμα ὅμως ποικίλλει προκειμένου περὶ τοῦ «ὁ φασὶ»· τοῦτο δῆλα δὴ εἰσάγει ἢ συγχρόνους ἢ ἀρχαίας παροιμίας ἢ παροιμιώδεις φράσεις. [4])

---

[1]) Παρ᾽ Ἑλλήνων ζησάντων ἐν Σουδὰν καὶ Ἀβυσσηνίᾳ ἤκουσα ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν μερῶν ἐκείνων πολλάκις πρὸς ἐκμειλιγμὸν λέοντος ψάλλουσιν ᾄσματα, ὑπάρχουσι δὲ τοὐναντίον καὶ ἄνδρες, οἵτινες δι᾽ ὑβριστικῶν φράσεων ἐξερεθίζοντες, τὸν προκαλοῦσιν εἰς μονομαχίαν. Ὁ φονεύσας ἐν μονομαχίᾳ λέοντα θεωρεῖται τῶν γενναίων, ἐπανερχόμενον δὲ τὸν ὑποδέχονται ᾄδουσαι παρθένοι, αἵτινες περιβάλλουσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διὰ στεφάνου κατεσκευασμένου ἐκ δέρματος λέοντος.

[2]) Ἡ τοιαύτη χρῆσις εὕρηται καὶ παρ᾽ ἄλλοις Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι· παρὰ *Μιχαὴλ Ἀκομινάτῳ* π. χ. (1,228) φέρονται τὰ ἑξῆς· «Κατὰ τοὺς γενναιοτέρους καὶ σοφωτέρους τῶν ἁλιέων, οἱ πρὸς κητῴαν ὁπλιζόμενοι θήραν, πρῶτα μὲν τὸν ἡγεμόνα τοῦ κήτους ἑλεῖν προὔργου τίθενται, εἶθ᾽ οὕτως καὶ αὐτῷ πλανωμένῳ τῷ κήτει ἐπιτίθενται καὶ ῥᾳδίως ἁλίσκουσι τοῦ ἡγεμόνος ἐρημωθέν», ἅτινα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Αἰλιανοῦ (Περὶ ζῴων ἰδιότητος 2,13).

[3]) Ἐξήγ. εἰς Διονύσ. τὸν Περιηγ. στίχ. 232 σ. 250, 2.

[4]) Κατὰ τὸν *L. Cohn* (Pauly—Wissowa, Realencycl. τόμ. 6. στήλ. 1460) ὅταν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Ἡ κατὰ τοιοῦτον τρόπον συλλογὴ τῶν λαογραφικῶν πληροφοριῶν ἀληθὲς εἶναι ὅτι παρέχει δυσχερείας τινάς, εἶναι ὅμως ἀναγκαία διὰ τοὺς θέλοντας πληρέστερα καὶ ἀκριβέστερα νὰ εἴπωσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

ΕΙΝΑΙ ΑΚΡΙΒΕΙΣ ΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΠΑΡΑΔΙΔΟΜΕΝΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ;

Ὁ Εὐστάθιος παρέχων πληφορίας εἰς διάφορα κεφάλαια τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἀναφερομένας, εἶναι πολλάκις ἠναγκασμένος οὐ μόνον πραγματικὴν περιγραφὴν νὰ κάμνῃ, ἀλλὰ καὶ ν' ἀναφέρῃ τὰς δημώδεις λέξεις, ἃς οἱ τότε ἐν τῷ βίῳ μετεχειρίζοντο· τὸ ἀνωτέρω λοιπὸν ὑποβληθὲν ἐρώτημα εἰς δύο τινὰ ἀφορᾷ, εἰς τὴν ἀκρίβειαν α΄) τῶν λαϊκῶν καὶ λαογραφικῶν ὅρων καὶ β΄) τῆς περιγραφῆς.

Ὁ ἡμέτερος συγγραφεύς, ὅστις, ὡς ὁμολογεῖ, ἐμίσει τὸ ἀκράτως βάρβαρον, [1]) ἑπόμενος καὶ τῇ τῶν συγχρόνων συνηθείᾳ, πολλάκις ἐξαλλιοιοῖ καὶ ἐξελληνίζει τὰ ὑπ' αὐτοῦ μνημονευόμενα λαϊκὰ στοιχεῖα. [2]) Δυστυχῶς τὴν

ὁ Εὐστάθιος λέγῃ φασί, ἐννοεῖ τὸ ὑπ' ὄψιν του Ὁμηρικὸν λεξικὸν μετὰ σχολίων. Περὶ τούτου πλείονα ὅρα ἐν τῷ περὶ παροιμιῶν κεφαλαίῳ.

[1]) Opusc. 295,10.

[2]) Πβ. «τὸ ἰδιωτικῶς λεγόμενον σπαρτζίον, σπαρτίον ὀφεῖλον λέγεσθαι κατὰ τὴν ἀνέκαθεν χρείαν. Εὑρέθη γὰρ τοῖς λουομένοις ἀντὶ σπόγγων πλέγμα τι ἀπὸ σπάρτων ὡς εἰκὸς» (1604,15). Τὴν τάσιν ταύτην τοῦ Εὐσταθίου ὑπεδήλωσε καὶ ὁ μαθητὴς καὶ φίλος αὐτοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος γράψας ὅτι ἐθαυματούργει «πολλοῖς γλώττας βαρβάρους μεταρρυθμίζων ταῖς παρ' ἑαυτοῦ τεχνολογίαις καὶ τοῖς τοῦ Ἀττικίζειν διδάγμασι», ἔτι δ ὅτι «οὐδ' ἠνείχετο μὴ οὐ κεκομψευμένως καὶ γλαφυρῶς φράζειν τὰ καθωμιλημένα καὶ τὰ γλίσχρα πολυτελῶς καὶ τὰ φαῦλα μεγαλοπρεπῶς καὶ σεμνῶς» (Κατήχησις ΙΘ΄. *Σπ. Λάμπρου*, Ν. Ἑλλην. 13, 360. 61). Τῆς τάσεως ταύτης, ἣν μετὰ ταῦτα ἠκολούθησε, πλὴν ἄλλων, καὶ ὁ χρονογράφος Δούκας (100,16) «ὡς ἔπος χυδαῖον εἰπεῖν ἀφ' ἐμπρὸς τεσσαρακοστὴ καὶ ὄπισθεν Πάσχα», τῆς τάσεως, λέγω, ταύτης ὀπαδὸς ὑπῆρχε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ὁ Α. Κοραῆς, ὅστις, ὁμιλῶν περὶ παροιμιῶν, ἐσημείωσε καὶ τάδε. «Πρόσθες ἔτι ὅτι ἐμπορεῖ (ὁ λεξικογράφος) νὰ διορθώσῃ καὶ τὴν φράσιν αὐτῶν, διὰ τοῦ ὁποίου νοῶ ὄχι νὰ τὰς ἐξελληνίσῃ ἢ γελοίως νὰ τὰς μακαρονίσῃ, ἀλλὰ νὰ τὰς καθαρίσῃ, ὅσον συγχωρεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος, ἀπὸ τὴν ἀνώμαλον αὐτῶν χυδαιότητα.» (Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν ἐν Ἑλλην. Βιβλιοθ. τόμ. 3. σ. λϐ΄) καὶ ἀλλαχοῦ (Ἄτακτα 4, η΄.) «Συγχωρεῖται ὁ λαλῶν ἢ γράφων νὰ κανονίζῃ καὶ νὰ καλλωπίζῃ εἰς τὸ εὐσχημότερον τὰς συνειθισμένας λέξεις» καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ (Ἄτακτα 2, 207). 5, 128) «κόρακας κοράκου ὀμμάτιον δὲν ἐκβάλλει» «ὅστις καῇ εἰς τὸ κουρκούτιον φυσᾷ τὸ ὀξυνόγαλον». Ἔγραψε δὲ καὶ ὁ *Γ. Κρομμύδης*, Ἀκολουθία τῆς διατριβῆς σ. 41, 42 «ὃς δὲν θέλει νὰ ζυμώσῃ, καθ' ἡμέραν κοσκινίζει» «νυκτὸς ἐργόχειρον τὸ βλέπ' ἡ μέρα καὶ γελάει »

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ἐξαλλοίωσιν ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν εἰς πολὺ μεγάλην κλίμακα, διότι ἐλλείπουσι πολλάκις τὰ πρὸς ἐξέλεγξιν μέσα, [1]) ἐξ ὅσων ὅμως σημειοῦμεν κατωτέρω, φαίνεται ἀριδήλως ἡ τάσις αὕτη τοῦ ἱεράρχου.

«Αἴφνης δέ μοι πατάσσει τις τὴν θύραν καὶ αὐτὸς ἐρωτῶ· *τίς ἔσθ' ὁ κόπτων τὴν θύραν;* Καὶ μανθάνω τὸν κρούοντα καὶ ὅτι γράμμα μοι ἥκει κομίζων σεβαστὸν» (Opusc. 323,3), ἔνθα οὐδεὶς βεβαίως θὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Εὐστάθιος ἢ οἱ σύγχρονοι ἔλεγον πρὸς τοὺς θυροκρουστοῦντας τὸ ὅλως κατὰ τὴν Ἀττικὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς κανόνας τῶν Ἀττικισιῶν εἰρημένον [2]) τίς ἔσθ' ὁ κόπτων τὴν θύραν; Πβ. ἄλλως τε καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἀλλαχοῦ (899,65) εἰρημένον· «Τίς ἔσθ' ὁ κόπτων τὴν θύραν; ταὐτὸν δ᾽ εἰπεῖν θυροκρουστῶν».

Ἄλλοτε μέτρα καὶ νομίσματα ἀναφέρων ὁ ἱεράρχης μᾶς παρέχει ὡς δημώδη ὀνόματα, ἅτινα ἀπὸ πολλοῦ εἶχον παύσει καὶ ἐξ ἀκοῆς νὰ εἶναι εἰς τὸν λαὸν γνωστὰ π.χ. «δοκεῖ δὲ μᾶλλον ὑγιαίνειν τὰ ζῷα ποτοῦ ὀρεγόμενα· ὅθεν θέρους οἱ ποιμένες ἅλας αὐτοῖς παραβάλλουσιν, ὥς τινές φασιν, *μέδιμνον·* τοῖς ἑκατὸν» (944,1). Ἀλλὰ μέδιμνος κατὰ τὸν ΙΒ΄. αἰῶνα πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ λαϊκὸν μέτρου ὄνομα. [3]) Καὶ πάλιν περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὄντος τοῦ λόγου «Ἀρτίδιον νοῦν περιηγμένον ὡς εἰς κρίκον, ὅσον ἂν ἀντίχειρ καὶ λιχανὸς διαγράψειεν, τριῶν *χαλκῶν στατήρων* ἀπεδίδου τῷ ἐλεεινῷ πολίτῃ, μόλις *ὀβολοῦ* ἀξιούμενον» (Opusc. 298, 86), «ὁ ὀβολὸς εἰς ὀξὺ λήγων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, κατὰ τοὺς ὀβελούς, κἂν νῦν μικροῦ ὡς εἰς

---

[1]) Μέγιστον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον βοήθημα, πλὴν τῆς ἐν δημωδεστέρᾳ γλώσσῃ γεγραμμένης Χρονικῆς Διηγήσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ἣν συχνὰ ἐν τῷ ἔργῳ μου χρησιμοποιῶ, ἠδύναντο νὰ εἶναι τὰ δημώδη Προδρόμεια ποιήματα, νομίζω ὅμως ὅτι ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν πρέπει νὰ εἴμεθα πολὺ προσεκτικοί, διότι ταῦτα ἐν πολλοῖς ἀντιπροσωπεύουσιν, οὐχὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ ΙΒ΄. αἰῶνος, ἀλλὰ τῶν ἐποχῶν καθ' ἃς ἐγράφησαν αἱ παραλλαγαί. Ὅρα *D. Hesseling-H. Pernot,* Poèmes Prodromiques σ. 22-24 καὶ *Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως,* Εἷς καὶ μόνος Θεόδωρος Πρόδρομος σ. 3, μόνον δ' ὁ *E. Legrand* (Biblioth. Gr. vulg. I σ. XXI καὶ ὁ *Miller*, Collection de monuments, nouvelle serie nº 7 σ. 3 ἑξ.) οὐχὶ ὀρθῶς νομίζουσιν ὅτι ἔνθα ἔχομεν παραλλαγὴν Προδρομείου τινὸς ποιήματος, αὕτη πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Πρόδρομον.

[2]) Κροῦσαι τὴν θύραν, ἴσως μέν που παραβεβίασται ἡ χρῆσις· ἄμεινον δὲ κόπτειν τὴν θύραν (*Φρυνίχου*, Ἐκλογ. 177 Lobeck). Ὑπὸ τῆς αὐτῆς καὶ ὁ ἡμέτερος ἱεράρχης τάσεως ἀγόμενος καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς ἔγραψεν· «ἐψόφει τις τὴν αὔλειον καὶ ἡ θυρωρὸς γνοῦσα ὅστις εἴη τεταραγμένη τῇ μητρὶ κἀμοὶ πρόσεισι» *Μιχ. Ψελλοῦ*, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. *Σάθα*, Μεσ. βιβλ. 5, 38).

[3]) Τότε συνειθίζετο τὸ *μόδιν*, τὸ *χοινίκιον* ἢ *συνοίκιον* καὶ τὸ *κοῖλον*. Ὅρα κατωτέρω καὶ τὸ περὶ γεωργικοῦ βίου κεφάλαιον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ἐπίπεδόν τι κατήνεκται» (421,24). Ἀλλὰ στατῆρες καὶ ὀβολοὶ μόνον εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὰ ἀρχαῖα γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν ἦσαν τότε γνωστοί. [1]) Οἱ ὀβολοί, οὓς ἀναφέρει τὸ λόγιον κείμενον τῆς Χρονικῆς Διηγήσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου [2]) καὶ ὁ διάλογος Τιμαρίων [3]) καὶ ἐκ παλαιοτέρων κειμένων, [4]) ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Εὐσταθίου γνωρίζομεν ὅτι ἐλέγοντο *φόλλεις* [5]) καὶ *νοῦμοι* [6]) τὰ ὀνόματα δ' αὐτὰ μετεχειρίζοντο οἱ κατὰ τὸ δημῶδες ἰδίωμα γράφοντες.

Οὐδ εἶναι ἀνάγκη νὰ μακρολογήσω ὑποδεικνύων ὅτι τὰ ὀνόματα *πιθάκνη, ἀμφορεὺς* καὶ *λήκυθος*, ἅτινα ἀποδίδει εἰς οἰκιακὰ ἀγγεῖα (Opusc. 150, 58. 304, 47), οὐδόλως ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν τότε δημώδη ὀνοματολογίαν, πᾶν ἄλλο δὲ ἢ δημώδη εἶναι ὅσα ἐν τῷ κατωτέρῳ χωρίῳ (1895,18), ἀναφέρει· «ξέναις φαμὲν γελᾶν παρειαῖς τοὺς γελῶντας ἐκ θυμοῦ ἢ ἀμηχανίας τινὸς ὥσπερ καὶ τοὺς πρὸς βίαν ἐσθίοντας *ἀλλοτρίοις ἐσθίειν γναθμοῖς*». Ἐπ' ἴσης τὸ *κακκάβιον* καὶ *σελλίον*, ἅτινα ἀναφέρει «ὅτι δὲ καὶ σκεῦός ἐστι χαλκοῦν, ὅπερ κοινῶς κακκάβιον λέγεται» (1290, 42), «σέλμα γὰρ ἡ καθέδρα, ἐξ οὗ καὶ τὸ σελλίον ἔοικε λέγεσθαι» (197, 12). Δημωδῶς τότε μᾶλλον *κακκάβιν* καὶ *σελλὶν* ἐλέγετο. [7])

---

[1]) Καὶ ὁ *Ι. Τζέτζης* δὲ (*Th. Preger*, Johannis Tzetzae Epist. ἐπιστ. 57) ἔγραψε· «πολλοὶ τοὺς σκόμβρους ἢ τὰ μῆλα δέκα τοῦ *χαλκοῦ* ἐξωνούμενοι αὐτοὶ τιμιουλκοῦντες δέκα ἐπώλουν».

[2]) *Νικ. Χωνιάτου*, Χρον. Διήγ. 213,11 τοὺς μηδ' ὀβολοῦ εὐποροῦντας.

[3]) Ἀπάγγειλε οἱ σκόμβροι πόσοι τοῦ ὀβολοῦ; *Ellissen*, Analekten 4, 64. Ὀβολοὺς ἀναφέρει βραδύτερον καὶ ὁ *Φραντζῆς*, Χρον. 4,22.

[4]) Διακοσίους ὀβολούς, οὓς φόλλεις καλοῦσι. *Προκοπίου*, Ἀνέκδ. 25,12. Ὀβολοί εἰσιν ἃς καλοῦσι φόλλεις, *Σουΐδας* ἐν λ.

[5]) Οἱ δὲ τοιοῦτοι, ὡς εἰκός, ὀβολοὶ χρόνῳ τοῦ ὕψους ὑποσπώμενοι καὶ κατὰ μικρὸν ὑποκαταβαίνοντες τοὺς ταπεινοὺς καὶ πετηλώδεις καὶ ὡς ἄν τις ἐρεῖ, ἐπιπέδους ἐποίησαν ὀβολούς, τοὺς λεγομένους *φόλλεις* 136, 12. Πβ. καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου (Poèmes 3, 85)

αὐτὸς κἂν δέκα κέκτηται λίτρας χρυσοῦ λογάριν
σὺ δὲ οὐδὲ φόλλιν κέκτησαι νὰ δώσῃς τὴν ψυχήν σου.

[6]) Κολλυβισταὶ δ' εἰσιν οἱ τὰ λεπτὰ νομίσματα πωλοῦντες, ἤτοι τους νούμους *Ι. Ζωναρᾶ*, Εἰς τὸν οστ'. κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ'. οἰκουμ. Συνόδου *Ῥάλλη-Ποτλῆ*, Σύνταγμα 2,481. Χάρις τοῖς νούμοις μὲν κατ' Ἰταλούς, κατ' Ἀττικοὺς δὲ ὀβολοῖς· *Μιχαὴλ Ἀκομιν.* 2. 199,2. Οἴδαμεν ἄνδρας τοὺς μὲν ἱστὸν ὑφαίνοντας ὀλίγου τιμώμενον καὶ μόγις δι' ἡμέρας ἀποφερομένους κέρδος τοῦ καμάτου νούμους εὐαριθμήτους» (Opusc. 223,17) Ἔπιθι καὶ τὴν παλαιοτέραν μαρτυρίαν «ἐξ αὐτοῦ (τοῦ Νουμᾶ) ἔτι καὶ νῦν νουμὸν οἱονεὶ Νιουμανὸν τὸν ὀβολὸν καλεῖσθαι» *Ι. Λυδοῦ*, Περὶ μηνῶν 10, 19 (Wünsch).

[7]) Πβ. τὸ τοῦ *Προδρόμου* (Poèmes 3, 292) *κακκάβιν* ἕνι δίωτον ὡσεὶ μετρῶν τεσσάρων καὶ τὸ τοῦ *Νικ. Χωνιάτου*, Διήγ. Χρον. 457 Β κακκάβιν ἱστάμενον, ὕδωρ γέμον καὶ βράζον. Ἐν τῷ βίῳ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος τῷ ὑπὸ Λεοντίου συγγραφέντι (11,8 Gelzer) ἀναγινώσκομεν· τίθων *σελλὶν* καὶ σκάμνα δύο ἐκαθέζετο ἔμπροσθεν τῆς ἐκκλησίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Ὁ ἀναγινώσκων τὰ κατωτέρω χωρία «ἀμφιλύκη, ἣν ἡ ἀπεριμέριμνος ἰδιωτεία *λυκόφως* λέγει» (809, 42), «τὸ πρὸ τῆς κροκοπέπλου ὑπονύκτερον χρῶμα, ὃ καὶ *λυκόφως* ἡ καθωμιλημένη γλῶσσα καλεῖ» (449,5), τείνει βεβαίως νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐλέγετο τότε τὸ λυκόφως· καὶ ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές. Λυκόφως εἶναι ἐξηκριβωμένον ὅτι ἐλέγετο ἡ ἀμφιλύκη νὺξ αἰῶνας ὅλους πρὸ τοῦ Εὐσταθίου,[1] ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ὅμως αὐτοῦ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγχρόνου Μιχαὴλ Γλυκᾶ,[2] ἐκαλεῖτο καὶ *λυκόφωτον*, πιθανώτατα δὲ καὶ *γλυκόφωτον.*[3] «Καὶ ἀμπέλοις μὲν ἐκκλησιαστικαῖς ἐπαφίησι ζῷα κατατρώγοντα τὰς *μητέρας* αὐτοῖς καρποῖς» (Opusc. 261,18), «Καὶ τάχα φιλοσοφεῖν ἔοικεν ὁ ἐμὸς οὗτος καρπὸς νῦν μὲν ὅσα καὶ φύλλα διδοὺς ἑαυτὸν εἰς τρυφὴν τῇ μητρί».[4] Σήμερον τοὺς κορμοὺς τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν ἄλλων δένδρων καλοῦμεν *μάννας*,[5] κατά τινα τῶν φυτῶν πρωσοποποίησιν, εἶμαι δὲ πεπεισμένος ὅτι καὶ τότε τὴν ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων μνημονευομένην ταύτην λέξιν θὰ μετεχειρίζετο ὁ λαός, πλάσμα δὲ τοῦ συγγραφέως, καὶ ἑπομένως ἀνύπαρκτον, εἶναι τὸ μήτηρ.

Τὰ τοιούτου εἴδους παραδείγματα δύναταί τις εὐχερῶς νὰ πολλαπλασιάσῃ, καὶ ἐκ τῶν σημειωθέντων ὅμως ἐγένετο, ἐλπίζω, φανερὸν ὅτι, παρὰ πᾶσαν τὴν ἐν ἄλλοις ἀξιοπιστίαν τοῦ ἀνδρός, πρέπει νὰ εἴμεθα λίαν δύσπιστοι ὡς πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἀκρίβειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένων δημωδῶν τύπων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γλώσσης προκειμένου, τὸ νὰ ἐρωτήσῃ ὅμως τις, ἂν τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου μνημονευόμενα ἔθιμα ἀνταποκρίνωνται πρὸς τὰ πραγματικά, εἶναι ὡς ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ ἀξιοπίστου τοῦ ἀνδρός, ὃν μόνον ἐσφαλμένη ἢ ἀνακριβὴς πληροφορία ἠδύνατο νὰ παραπλανήσῃ. Ὁ ἀνὴρ εἶναι ἄλλως τε τόσον εἰλικρινής, ὥστε πολλάκις ὁμολογεῖ ὅτι ἀγνοεῖ βίους τινάς, ὅ,τι δὲ περὶ αὐτῶν σημειοῖ, ἁπλῶς παρ' ἄλλων ἤκουσεν.

---

[1]) Ἀμφιλύκη νύξ, ὃ ἡμεῖς λυκόφως λέγομεν. Λυκοειδέος ἀοῦς· τοῦ λυκόφωτος Ἡσύχ.

[2]) Ἐν Βρεττανίᾳ τῇ νήσῳ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς εἶναι τοιοῦτο, ὁποῖόν ἐστι τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον λυκόφωτον. *Μ. Γλυκᾶ,* Εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας γραφῆς κ. ΙΓ'. σ. 164,16 (ἔκδ. Εὐστρατιάδου) καὶ ἐν Βίβλῳ Χρονικῇ 61,21· σκότος οὐ πάνυ βαθύ, τοιοῦτον δὲ εἰπεῖν, ὁποῖόν ἐστι τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον λυκόφωτον. Ἐν τῷ ὑπὸ *G. Goetz* ἐκδοθέντι Corpus glossariorum Latinorum III 244,14 μνημονεύεται, κατ' ἐναλλαγὴν γένους, *ὁ λυκόφωτος.*

[3]) Λυκόφως· λέξις δὲ αὕτη γνωστὴ τοῖς παλαιοῖς, οἳ καὶ ἔγραψαν ὅτι λυκόφως ὁ πρὸ τῆς ἀνατολῆς χρόνος, εἰ καὶ ἡ χυδαία λογιότης *γλυκόφως* αὐτὸ λαλεῖ (689,22). Καὶ νῦν ἐν Κερασοῦντι *γλυκοφωτάζει* σημαίνει ἄρχεται τὸ λυκαυγές. Περὶ τοῦ γλυκόφωτος ἔπιθι τὸ περὶ μετεωρολογικῶν κεφάλαιον.

[4]) Ὅρα καὶ τὸ περὶ γεωργικοῦ βίου κεφάλαιον.

[5]) Οὕτω καὶ ἐν τῷ γεωπονικῷ Ἀγαπίου Λάνδου τοῦ Κρητὸς σ. 33.44.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Ὁμιλῶν π.χ. διὰ τὰ ναυτικὰ πρότονα λέγει· «πρότονα δὲ κατά τινας μὲν σχοινία, δι' ὧν τὰ ἱστία πῇ μὲν ἀνέλκονται, πῇ δὲ χαλῶνται, μάλιστα δὲ συνδέοντα τὸ κέρας πρὸς τὸν ἱστόν, *ὥς φασιν οἱ εἰδότες*» (130,44), περὶ ἀστραπῆς δὲ ὄντος τοῦ λόγου, παρατηρεῖ· «καὶ ὅτι ὠφελεῖ πολλάκις μυρία τοὺς ὁδοιπόρους καὶ ὅσοι δὲ ναυτίλλονται καὶ σωτηρία αὐτοῖς γίνεται *ἴσασιν οἱ πεπειραμένοι*» (*Migne PG.* 136,600D.) Διὰ τὰ γεωργικὰ ὁμιλῶν κάμνει τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις· «τυκάνη, *ᾗ φασι ἀλοῶσι*» (967,19). «*Φασὶ γὰρ οἱ ἔμπειροι* ὡς τῇ πρώτῃ τῆς γῆς ἐργασίᾳ βοῶν δεῖ σχολαιτέρων ὡς καὶ γεναιοτέρων» (810,60). Τὰ κατὰ τὴν ἁλιείαν, τὸν ποιμενικὸν βίον καὶ τὰ ἰατρικὰ ἐπ' ἴσης ὁμολογεῖ ὅτι δὲν γνωρίζει ἐξ ἰδίας πείρας, ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω παραδειγμάτων φαίνεται. «Λέγεται ὡς εἴ τις ταῖς θαλάμαις αὐτοῦ (ὀκτάποδος) ἅλας σπείρῃ, εὐθέως ἔξεισι» (1541,36). «*Φασὶ* δὲ φυσικὸν βοήθημα εἶναι ἀνθρώποις πρὸς ἐκμείλιξιν κυνῶν τὸ καθεσθῆναί τινα καὶ προέσθαι τὸ ἐν χερσὶν ὅπλον ὡς μὴ ἐπιτιθέμενον» (1749,43). «Δοκεῖ δὲ μᾶλλον ὑγιαίνειν τὰ ζῷα ποτοῦ ὀρεγόμενα· ὅθεν θέρους οἱ ποιμένες ἅλας αὐτοῖς παραβάλλουσιν ὥς τινές φασιν μέδιμνον τοῖς ἑκατόν» (944,1). «*Φασὶ* δὲ αὐτὸ (τὸ κρόμμυον) ἁρμόζειν πρὸς τὰ μὴ καλὰ ὕδατα ὡς ἀλεξιφάρμακον» (872,36). Ἀλλὰ καὶ τὰ ὑφαντουργικὰ ἀγνοεῖ· προσπαθῶν π.χ. νὰ ὁρίσῃ τί εἶναι κανὼν παρατηρεῖ «σαφὲς γάρ τι οὐκ ἔχομεν γνῶναι» [1]) (1328,43).

Πᾶν λοιπὸν ἔθιμον ἀναφερόμενον ὡς σύγχρονον ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου δέον νὰ τὸ δεχθῶμεν ὡς τοιοῦτον· ἀμφιβολία ἐπιτρέπεται μόνον ὅπου ἐξ ἄλλων πηγῶν δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν τὸ ἐναντίον, τοῦθ' ὅπερ ἐγὼ δὲν ἠδυνήθην μέχρι τοῦδε ν' ἀποδείξω, καίτοι προσεπάθησα αὐστηρὰν κριτικὴν ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο νὰ ἐφαρμόσω. Μόνον ἅπαξ περὶ συγχρόνων ὁμιλῶν ἐθίμων ὁ Εὐστάθιος ἐξηκρίβωσα ὅτι παρενεῖρε καί τινα, ἅτινα οὐδαμῶς ἐπὶ τῶν χρόνων του ἦσαν εὔχρηστα. Ὁμιλῶν δῆλα δὴ πρὸς μοναχὸν συνιστᾷ πρὸς αὐτὸν νὰ συμπεριφέρεται ὡς ἀνὴρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἵνα μὴ διὰ τοῦ τρόπου του κάμῃ τοὺς παῖδας τῆς ὁδοῦ νά τῳ φωνάζωσι «παπᾶς, ἀπάπας, προσεπιθήσουσι δὲ καὶ τὸ ἀνάβα, ἀνάβα καί που καὶ εἰς θυμόν σε προσερεθίσωσιν ὡς καὶ τὴν ἄρκτον ἐπικαλέσασθαι κατ' αὐτῶν» (Opusc. 41,70).

Ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Π.Δ., [2]) εἶναι δὲ μᾶλλον παίγνια τοῦ ἱεράρ-

---

[1]) Ὅρα καὶ *H. Blümner,* Technologie und Terminologie I. 140,3.

[2]) Βασιλειῶν Τετάρτη 2,23,24. Καὶ ἀνέβη [ὁ Ἐλισαιὲ] ἐκεῖθεν εἰς Βαιθὴλ καὶ ἀναβαίνοντος αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ παιδάρια μικρὰ ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως καὶ κατέπαιζον αὐτοῦ καὶ εἶπον αὐτῷ· ἀνάβαινε, φαλακρέ, ἀνάβαινε. Καὶ ἐξένευσεν ὀπίσω αὐτῶν καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

χου ἢ ἀπήχησις δημωδῶν τότε ἐθίμων, καίτοι ἡ διὰ τῆς ἄρκτου ἀπειλὴ τῶν μικρῶν δὲν φαίνεται ἀλλοτρία τοῦ ΙΒ΄. αἰῶνος. [1]) Ὁμοίως πλάσμα τοῦ ἱεράρχου «ὃ αὐτὸς ἄρτι παλαιᾷ μυθικῇ ζύμῃ ἐφυράσατο» εἶναι καὶ ἡ ἐν σελ. 319,52 ἐξ ἀναφερομένη παράδοσις, καθ' ἣν οἱ προσκυνοῦντες ὑποκλίνονται, ἵνα δείξωσιν, ἂν ὄντως τὸ σῶμά των εἶναι πεπληρωμένον τῆς ὑπὸ τοῦ Προμηθέως ἐντεθείσης ἀμβροσίας. [2])

Τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμὰς ἐπιθυμῶ νὰ κλείσω μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι παρ' Εὐσταθίῳ παρατηρεῖται ποιά τις ἀοριστία ὡς πρὸς τὴν δήλωσιν τῆς ἐκτάσεως ἐθίμου τινός. Οὕτω π.χ., ἐν ᾧ βεβαιοῖ ὅτι τὸ πρὸς χαιρετισμὸν ἅπτεσθαι τῆς δεξιᾶς χειρὸς «ἐπεχωρίαζε πολλοῖς τῶν ἐθνῶν» (1398,42), ἀφ' ἑτέρου πληροφορεῖ ὅτι καὶ οἱ μοναχοὶ πρὸς ἀσπασμὸν ἐχρῶντο «τῇ τῶν χειρῶν ἐμβολῇ» (Opusc. 73,61), αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἠσπάζετο τοὺς φίλους «δεξιὰν ἐμβάλλων δεξιαῖς καὶ προσεφελκόμενος» (Opusc. 118,83). Ἐν γένει, ὅταν ὁ συγγραφεὺς βεβαιοῖ ὅτι ἔθιμόν τι ἢ δημώδης τις λέξις ἐσῴζετο ἐπὶ τῶν χρόνων του εἴς τι μέρος, δὲν πρέπει νὰ ὑπονοήσωμεν ὅτι μόνον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐπεχωρίαζεν. Αὐτὸς παρὰ μαθητοῦ ἢ ἄλλου μαθὼν ἠδύνατο διὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο νὰ τὰ πιστοποιήσῃ, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται καὶ ἡ ἀλλαχοῦ ὕπαρξις αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

ΑΝΑΓΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Ἡ ἀνάγκη κριτικῆς ἐξετάσεως κειμένου τινός, περὶ λαογραφικῶν προκειμένου πραγμάτων, βεβαίως δὲν εἶναι τοσοῦτον ἰσχυρά, ὁ λαογραφῶν ὅμως πρέπει καὶ τοῦτο νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἐνίοτε καὶ τῆς κριτικῆς πρέπει νὰ κάμνῃ χρῆσιν ἐν τῇ ἐργασίᾳ του, ἂν μὴ θέλῃ ἀνακρίβειαι νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὸ ἔργον του.

εἶδεν αὐτὰ καὶ κατηράσατο αὐτοῖς ἐν ὀνόματι Κυρίου· καὶ ἰδοὺ ἐξῆλθον δύο ἄρκτοι ἐκ τοῦ δρυμοῦ καὶ ἀνέρρηξαν ἀπ' αὐτῶν τεσσαράκοντα καὶ δύο παῖδας. Ὅρα καὶ *Θ. Προδρόμου*, Τετράστιχα εἰς τὰ παιδάρια τὰ διὰ τὸ ἐνυβρίσαι τῇ φαλάκρᾳ τοῦ Ἐλισαίου βρωθέντα ἄρκτοις. *Migne PG.* 133,1173.

[1]) Πβ. καὶ τὸ παρὰ Θ. Προδρόμῳ (*S. Papadimitriou*, Theodoros Prodromos σ. 126) «τὸν ἐν γέρουσι παῖδα ταῖς ἄρκτοις δίδου».

[2]) Ὁ Εὐστάθιος, ἀστεϊζόμενος, ἔπλαττε αἰνίγματα, παροιμίας καὶ σκώμματα, ἀρχαίας φράσεις παρῳδῶν. Περὶ τούτων ὅρα τὰ σχετικὰ κεφάλαια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Ὀλίγα τινὰ παραδείγματα ἔστωσαν εἰς πίστωσιν τούτου.

Εἰς τὰ Opuscula (310,94) ἐξεδόθη «.... τοιούτῳ κλύδωνι ἐφορούμεθα, ἕως τῆς φίλης ἐγενόμεθα γῆς καὶ τῆς συντρόφου ἀγορᾶς καὶ τῶν *καπνορρο[ῶν]* οἰκιῶν καὶ τοῦ συνήθους πηλοῦ». Ἀνάγνωθι ἐνταῦθα *καπνορρόφων* καὶ τότε ἔχεις τὸ πρὸς τὸ πρᾶγμα ἀνταποκρινόμενον, παραβάλλων ἅμα ὅσα κατωτέρω (311,3) ὁ ἴδιος Εὐστάθιος πρὸς τὸ αὐτὸ πρόσωπον λέγει· Οἴμοι τοίνυν τῆς σῆς αἰθρίας, *τῆς ἀκάπνου ἑστίας*, τῶν καθαρῶν ἀέρων.»

Ἐν τοῖς μικροτέροις ὁμοίως ἔργοις τοῦ ἱεράρχου (233,37), ἐξεδόθη· «λογίζονται γὰρ οἱ μοναχοὶ εἰς γνώσεως τύπον τήν τε ἐν χρῷ κουρὰν καὶ τὴν τῶν κατὰ κόσμον ἀμφίων *ὑπόδυσιν*». Ἂν δεχθῶμεν τὴν λ. ὑπόδυσιν, τότε παριστῶμεν τοὺς μοναχοὺς φοροῦντας ἐξωτερικὰ ἐνδύματα κατὰ κόσμον, ἐν ᾧ εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτοι εἶχον διάφορα τῶν λαϊκῶν ἐξωτερικὰ φορέματα. [1])

Ἀνάγνωθι λοιπὸν ἀπόδυσιν, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ ἑξῆς σαφὲς τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως χωρίον συνηγορεῖ «Ἐκδύονται μὲν γὰρ (οἱ μοναχοὶ) τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὴν ἀρχήν, οἷς ἀποδύονται τὰ κατὰ κόσμον ἄμφια» (Opusc. 232, 19).

Ὁ Εὐστάθιος πάλιν ἐν τοῖς μικροτέροις ἔργοις του λόγον ποιεῖται περὶ μοναχοῦ τινος προσποιουμένου τὸν εὐσεβῆ καὶ κλοιὸν ἀμφιμάσχαλον πρὸς αὐτοτιμωρίαν περιβαλλομένου, εἰς ὃν ἐνεπιστεύθησαν πρὸς φυλακὴν πράγματα ξενικά, ἀλλὰ τότε «ὁ μὲν σίδηρος κατὰ γῆς ἔκειτο, τὰ δὲ ἀλλότρια φόρτος τοῖς ἀσκητικοῖς ὤμοις ἐπέκειτο εἰς *καπήλου* τινός, οἶμαι, τὸ ἄχθος ἀποφορτισομένοις, ὑποφωνοῦντος τοῖς οὕτω κοπιῶσι καὶ πεφορτισμένοις ἔρχεσθαι καὶ ἀναπαύεσθαι παρ' αὐτῷ» (Opusc. 187,16). Ἐνταῦθα ὁ ἐκδότης παρατηρεῖ· καπήλου sic aperte Ms. praestat καμήλου. Αἴροντες ὅμως τὸ καπήλου, ὅπερ ἄλλως τε ἀπαιτεῖ ἐνταῦθα καὶ ἡ ἔννοια, αἴρομεν καὶ σπουδαιοτάτην λαογραφικὴν πληροφορίαν, ὅτι ὑπῆρχον τότε παλιγκάπηλοι παλαιῶν καὶ μεταχειρισμένων ἀντικειμένων, ὧν μίαν τάξιν, τοὺς ἀπορρουχοσυνάκτας, ἀναφέρει Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος. [2]) Εἰς τὴν αὐτὴν τέλος κατηγορίαν πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ ἡ ὑφ' ἡμῶν προτεινομένη διόρθωσις τοῦ ἄθραυστα εἰς εὔθραυστα ἐν τῷ ἑπομένῳ χωρίῳ «Ἕρμιππος δὲ καὶ ἀμύγδαλα σιγαλόεντα λέγει τὰ ἄθραυστα (γρ. εὔθραυστα) ὁποῖα τὰ

---

[1]) Περὶ τοῦ ζητήματος ὅρα *Γ. Σωτηρίου*, Περὶ τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς τῶν κληρικῶν, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τόμ. 3. σ. 458,459. Ἔπιθι καὶ ὅσα περὶ τοῦ ζητήματος λέγει ὁ *Φ. Κουκουλές*, κρίνων τὸ ἀνωτέρω ἔργον ἐν Λαογραφ. τόμ. 8 σ. 251, 252.

[2]) *Hesseling—Pernot*, Poèmes Prodromiques III. 400 K. K.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

λεγόμενα θάσια», ἀφ' οὗ καὶ σήμερον ἀκόμη θάσια τὰ εὔθραυστα ἀμύγδαλα καλοῦμεν» [1]) (1280,49).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΕΜΕΛΕΤΗΘΗ Ο ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΑΠΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ;

Μὲ τὸν Εὐστάθιον πολλοὶ μέχρι τοῦδε ἠσχολήθησαν, κατ' ἐξοχὴν δὲ ὁ ὁ Th. Tafel, οὗ αἱ σχετικαὶ ἔρευναι εἶναι πολύτιμοι· πᾶσαι ὅμως τῶν λογίων αἱ ἐργασίαι ἐρευνῶσαι γραμματικά, κριτικά, θεολογικὰ ἢ ἱστορικὰ θέματα, ἀντιπαρέρχονται τὸ παρ' Εὐσταθίῳ λαογραφικὸν στοιχεῖον, ὅπερ οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως καὶ συνολικῶς ἐξήτασεν.

Ἂν λοιπὸν ἐξαιρέσῃ τις τὰς δύο περὶ τῶν παρ' Εὐσταθίῳ παροιμιῶν γραφείσας μονογραφίας τοῦ Aug. Hotop [2]) καὶ Ed. Kurtz, [3]) μένει ἡ παροῦσα ἐργασία ὡς ἡ πρώτη γενικὴ μελέτη περὶ τοῦ Εὐσταθίου ὡς πηγῆς λαογραφικῶν πληροφοριῶν.

---

[1]) Πβ. καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Εὐσταθίου ἀλλαχοῦ (728,41) λεχθέν· «ἀμύγδαλα σιγαλόεντα τὰ λεπτόφλοια καὶ μὴ θορυβοῦντα ἐν τῷ θραύεσθαι». Τὰ θάσια λέγονται νῦν ἐν Κύπρῳ *ἀφρούγια*, παρὰ τὸ ἀφρός.

[2]) *Aug. Hotop*, De Eustathii proverbiis ἐν Jahrb. f. klass. Phil. Suppl. Bd. 16 (1888) 251-313.

[3]) *Ed. Kurtz*, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike ἐν Philologus Suppl. Bd. 6. 307-321.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΗΜΩΝ ΒΙΟΣ ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΣΗΜΕΡΙΝΟΝ

Ὁ μελετῶν τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν, μάλιστα ἀπὸ τοῦ Ε΄. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, καὶ συγκρίνων αὐτὸν πρὸς τὸν ἀρχαῖον καὶ νεώτερον Ἑλληνικόν, παρατηρεῖ ὅτι, ἐν ᾧ οὗτος κεῖται μεταξὺ ἀμφοτέρων καὶ κατὰ λογικὴν συνέπειαν ἐξ ἴσου ἔπρεπε νὰ σχετίζεται πρὸς αὐτούς, ἐν τούτοις πρὸς μὲν τὸν ἀρχαῖον ἀσθενέστερον συνδέεται, πρὸς δὲ τὸν νεώτερον αὐτὸ τοῦτο ἐν πλείστοις συμπίπτει. [1]) Τὸ φαινόμενον δύναται μόνον νὰ ἑρμηνευθῇ, ἂν ὑποληφθῇ ὅτι μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἐπῆλθον γεγονότα, ἅτινα παρήγαγον ἀπότομα χάσματα ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ βίου.

Ἀλλὰ ποῖα εἶναι ταῦτα;

Γνωστὸν εἶναι πόσην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν βίον ἑνὸς λαοῦ ἔχει ἡ θρησκεία αὐτοῦ καὶ πόσας μεταβολὰς συνεπάγεται ἡ ἀποδοχὴ μιᾶς νέας θρησκείας.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ Ἕλληνες ἐνεστερνίσθησαν τὸν Χριστιανισμόν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἤρχισαν ἐν ὡρισμένοις σημείοις ν' ἀποξενῶνται πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν κόσμον, πρὸς ὃν καὶ πολεμίως πολλάκις διετέθησαν.

Ἡ ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις διαφορὰ ἐπέφερε, κατὰ φυσικὴν συνέπειαν, καὶ τῶν κοινωνικῶν ὅρων σπουδαίαν μεταβολήν, ἧς ἐπακολούθημα ἦτο καὶ ἡ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου μεταρρύθμισις καὶ ὁ πρὸς ἄλλας διευθύνσεις προσανατολισμός. Οὐκ ὀλίγον ἀφ' ἑτέρου πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ βίου συνετέλεσε καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ ἀρχή, ἥτις ἐπὶ αἰῶνας τὰ τῆς Ἀνατολῆς πράγματα ρυθμίσασα φυσικὸν ἦτο ὄχι μόνον ἀπὸ πολιτι-

[1]) Καὶ ὁ Κ. Krumbacher περὶ τῆς σχέσεως τῶν μεσαιωνικῶν παροιμιῶν πρὸς τὰς σημερινὰς ὁμιλῶν εἶπε· Die christlichen Byzantiner mit den Neugriechen unvergleichlich enger verbunden sind als mit ihren heidnischen Vorfahren *K. Krumbacher*, Mittelgriechische Sprichwörter σ. 14.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

κῆς καὶ διοικητικῆς ἀπόψεως νὰ ἐπιδράσῃ, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ ἐπὶ τὸν βίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ κυριώτεροι λόγοι τῆς διαφορᾶς τοῦ Βυζαντινοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ. [1])

Ἀλλ᾽ ἤρχισεν ἆρά γε ἡ ἀπόκλισις αὕτη ἡ καταλήξασα εἰς τὸν Νεοελληνικὸν βίον μόνον ἀπὸ τῆς Ρωμαιοκρατίας καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις καὶ μόνον ἐξ αἰτίας αὐτῆς;

Φαινόμενά τινα νομίζω ὅτι δύνανται νὰ μᾶς βοηθήσωσιν ὅπως ἐν ἔτι παλαιοτέρᾳ ἐποχῇ ἀναζητήσωμεν τὰς ἀρχὰς τοῦ Νεοελληνικοῦ βίου. Τὰ ἐκ παπύρων δῆλα δὴ μαρτύρια μᾶς παρουσιάζουσι πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα γλώσσης, ἥτις ἐν πολλοῖς ταυτίζεται πρὸς τὴν σημερινήν, σκηνὰς δὲ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, αἵτινες ὁμοίως πολλαχῶς ὑπομιμνήσκουσι τὰς σημερινάς, [2]) καίτοι ἡ ὁμοιότης δὲν ἐκτείνεται εἰς μεγάλην κλίμακα, ἕνεκα τοῦ ὡρισμένου κύκλου τῶν σχέσεων, εἰς ἃς ἀναφέρονται τὰ ἔγγραφα καὶ τοῦ μὴ Ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς πλειονότητος τῶν Αἰγυπτίων χωρικῶν.

Ἡ ἐξάπλωσις κατόπιν τῆς Κοινῆς ἀνὰ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἡ ἀπώλεια τῆς προσῳδίας, αἱ συχναί διαμαρτυρίαι τῶν Ἀττικιστῶν κατὰ τύπων οὓς θεωροῦσιν οὐχὶ δοκίμους, πάντα ταῦτα ὑπεμφαίνουσιν ἐπικράτησιν γλώσσης κοινοτέρας καὶ λαϊκωτέρας· ἐπειδὴ δὲ ἡ γλῶσσα εἶναι οὐχὶ νεκρόν τι, ἀλλ᾽ ἀναπαριστᾷ ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος σκέπτεται καὶ πράττει, διὰ τοῦτο εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον ἐπῆλθε καὶ τοῦ βίου μεταβολὴ ἐπὶ τὸ νεωτερικώτερον.

Ὁ Νεοελληνικὸς λοιπὸν βίος θεωρητέος ὡς τὸ τέρμα μιᾶς ἐξελίξεως, ἧς ἡ ἀρχὴ δέον ν᾽ ἀναζητηθῇ ἐν τῇ Ἑλληνιστικῇ περιόδῳ. [3])

---

[1]) Ἐν μέρει, καὶ διὰ μεταγενεστέρους μάλιστα αἰῶνας, ἐπίδρασιν ἔσχε καὶ ὁ βίος τῶν μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἀναμιχθέντων ξένων φύλων.

[2]) Ὅρα *Φ. Κουκουλέ*, Ἑλληνικοὶ πάπυροι, ἐν τῇ Μελέτῃ τοῦ 1912 σ. 129—141.

[3]) Ἴδε καὶ *Φ. Κουκουλέ*, Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν λαογραφίαν ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 26 σ. 137 – 150. Πβ. καὶ ὅσα ἔγραψεν ὁ *K. Krumbacher* ἐν MGS. 4—5. Ὁ *B. Schmidt,* Neugriechische Volkskunde ἐν Jahrbücher für das klassische Altertum 14. 643 ἑξ. ἀντικρούων τὸν *K. Dieterich* διισχυρισθέντα ἐν Neue Jahrbücher 17 (1906) σ. 81 ἑξ., ὅτι ἡ Νεοελληνικὴ λαϊκὴ παράδοσις δὲν ὑπερβαίνει χρονικῶς τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον, διισχυρίσθη καὶ διὰ σειρᾶς ἐπιτυχῶν παραδειγμάτων ἀπέδειξεν ὅτι, ὡς παρ᾽ ἡμῖν λέξεις ἀρχαιόταται διεσώθησαν, οὕτω παρέμειναν καὶ ἀρχαιότατα ἔθιμα. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ τούτου ἐνταῦθα· ἡμεῖς ἁπλῶς ὁρίζομεν τίς εἶναι ὁ χρόνος, ἀφ᾽ οὗ ἀρχίζει γενικῶς ὁ βίος ν᾽ ἀποκλίνῃ πρὸς τὸν Νεοελληνικόν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΓΝΩΣΙΝ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤ. ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΔΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΒ' ΑΙΩΝΑ

Δειχθέντος ὅτι τὰ δύο ἄκρα μεταξὺ τῶν ὁποίων κινεῖται ὁ Βυζαντινὸς βίος εἶναι ἡ Ἑλληνιστικὴ περίοδος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ παροῦσα ἐποχὴ ἀφ' ἑτέρου, φυσικὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι λαογραφικὰς πληροφορίας δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν καὶ καλύτερον νὰ κατανοήσωμεν διττὰ βοηθήματα χρησιμοποιοῦντες, πρῶτον τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρεωτικῆς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν συγγραφεῖς καὶ τὰ μνημεῖα καὶ δεύτερον τὸν Νεοελληνικὸν βίον.

Ἡ ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ παπύρων βοήθεια εἶναι βεβαίως σπουδαία, περιωρισμένη ὅμως· δι' αὐτὸ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι διὰ συγγραφεῖς ἀνήκοντας οὐ μόνον εἰς τὸν ΙΒ'. αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Θ'., Η'. καὶ Ζ'. ἀκόμη ὡς κύριον τοῦ λαογραφοῦντος βοήθημα θὰ παραμένῃ ἡ μελέτη καὶ γνῶσις τοῦ Νεοελληνικοῦ βίου, τοῦ ἀγράφου τούτου βιβλίου, ἐν ᾧ ἔχουσιν ἀποθησαυρισθῆ μαρτυρίαι σπουδαιόταται.

Δὲν ὑπάρχει ὄντως γωνία Ἑλληνικῆς γῆς ἢ τοπικὸν ἰδίωμα, ὅπερ νὰ μὴ παρέχῃ πολύτιμον συμβολὴν εἰς γνῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, ὡς ἐν πολλοῖς σημείοις καὶ τοῦ παρόντος ἔργου θὰ δειχθῇ. Ὑπάρχουσι μάλιστα καὶ μέρη, ἅτινα εἶναι ἀνάγκη ἰδιαιτέρας νὰ τυγχάνωσι προσοχῆς ἐκ μέρους τῶν περὶ τὴν Βυζαντινὴν λαογραφίαν ἀσχολουμένων, περὶ ὧν ἄς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ σημειώσω τὰ ἑξῆς.

Τὸ πρῶτον τῶν τοιούτων μερῶν εἶναι ὁ Πόντος. Οὗτος περιοριζόμενος ἀπὸ ξηρᾶς ὑπὸ σειρᾶς ὀρέων προφυλαττόντων ἀπὸ τοὺς στρατοὺς τῶν κατακτητῶν, αὐτάρκης ὢν καὶ μακρὰν τοῦ κέντρου εὑρισκόμενος, ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως δὲ τοῦ βασιλείου τῆς Τραπεζοῦντος σχὼν ἰδίους Βυζαντινοὺς ἡγεμόνας, κατώρθωσεν, ἕνεκα τῆς συντηρητικότητος τῶν κατοίκων του [1]) καὶ τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς πρὸς τοὺς περιοίκους ἀλλοφύλους νὰ συγκεντρωθῇ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ συγκρατήσῃ καὶ διαφυλάξῃ μέχρι σήμερον αὐτούσιον ἐν πολλοῖς τὸν Βυζαντινὸν κόσμον. [2]) Ὁ γνωρίζων τὴν σημερινὴν

---

[1]) Οἱ Ποντικοὶ εἶναι λίαν συντηρητικοί, μόνον δ' ἐπ' ἐσχάτων, καὶ δὴ κατὰ τὰ παράλια μέρη, παρετηρεῖτο τάσις τις πρὸς ἀφομοίωσιν ξένων ἐθίμων, ἕνεκα τῆς πυκνωθείσης συγκοινωνίας μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ ἐνδότερα ὁ βίος ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἀμετάβλητος.

[2]) *Π. Τριανταφυλλίδου*, Οἱ φυγάδες σ. 54 *Heyd*, Histoire du commerce du Levant 2,93.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Ποντικὴν διάλεκτον καὶ ἀναγινώσκων εἶτα τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ μάλιστα τοὺς λαϊκωτέρους, εὑρίσκει τοσαύτην μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐκείνης ὁμοιότητα, ὥστε, ἀπορῶν, διερωτᾶται μὴ οὗτοι ἔζησαν καὶ ἔγραψαν ἐν Πόντῳ. [1]) Τούτου ἕνεκα ὁ Πόντος πρέπει νὰ ἐξαίρεται ὡς χώρα, ἐν ᾗ ἡ Βυζαντινὴ γλῶσσα καὶ ὁ Βυζαντινὸς βίος ἐν πλείστοις ἀμετάβλητα διετηρήθησαν. [2])

Ὀφείλει δ' ὁ ἐρευνητὴς ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πόντου νὰ συνεξετάσῃ τὰ ἤθη, ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν κατοίκων τῆς Καππαδοκίας, περὶ ὧν οὐχὶ ἀρκοῦντα, δυστυχῶς, γνωρίζομεν, ἅτινα ὅμως, παρὰ πᾶσαν τὴν Τουρκικὴν καὶ Ἀρμενικὴν ἐπ' αὐτὰ ἐπίδρασιν, πλεῖστα ἴχνη τοῦ Βυζαντινοῦ βίου ἀκόμη διασώζουσι. [3])

---

[1]) Ὁ τὸ πρῶτον ἐξετάζων τὰ Προδρόμεια ποιήματα, σχηματίζει τὴν γνώμην ὅτι ὁ ταῦτα γράψας κατήγετο ἐκ Πόντου· τοσαύτη εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς περιγραφομένων ἐθίμων πρὸς τὰ Ποντικά, ἀκριβέστερον ὅμως ἐρευνῶν τὸ πρᾶγμα βλέπει ὅτι ἡ ὁμοιότης δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Πόντῳ ἐσώθη μέγα τμῆμα τῆς Βυζαντινῆς γλώσσης καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ βίου, ὧν εἰκόνα τὰ προειρημένα μᾶς παρέχουσι ποιήματα.

[2]) Ἀπόδειξιν τούτου θὰ εὕρῃ ὁ ἀναγνώστης πολλαχοῦ τοῦ παρόντος ἔργου. Ὅρα καὶ ὅσα ἔγραψεν ὁ *K. Dieterich* ἐν KZ. 39,86. ἑξ.

[3]) Περὶ τοῦ Πόντου ἔχουσι γραφῆ ἀρκεταὶ πραγματεῖαι, αἱ πλεῖσται ὅμως, κυρίως εἰπεῖν, εἶναι γλωσσικαί. Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ποντικῶν οὐδεμία, δυστυχῶς, εἰδικὴ μονογραφία ἔχει γραφῆ· λαογραφικὰς μόνον πληροφορίας σποράδην δύναταί τις νὰ εὕρῃ εἰς τοὺς φυγάδας τοῦ *Π. Τριανταφυλλίδου* καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ ἰδίου Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἤτοι τὰ Ποντικά, ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι «Ἀστὴρ τοῦ Πόντου», περὶ δὲ τῶν κατοίκων τῆς Χαλδίας τινὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ *Π. Μελανοφρύδου* ἐν τῇ ἐφημερίδι Ἐθνικῇ δράσει (φύλλ. 175 ἑξ.) ὡς καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ του Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἤτοι ᾄσματα, παροιμίαι, αἰνίγματα πρὸς δὲ καὶ ἔθιμα τοῦ γάμου ἐν Χαλδίᾳ κ.τ.λ. (Βατούμ, 1911). Εἰς ταῦτα προσθετέα *Ἀνθ. Παπαδοπούλου*, Παροιμίαι Πόντου Λαογρ. τόμ. 6 σ. 3—77, μικρὰ συλλογὴ Ποντικῶν διστίχων ἐκδοθεῖσα ἐν Τραπεζοῦντι τῷ 1897 ὑπὸ τὸν τίτλον «Κρωμέτικα τραγῳδίας» καὶ *Δ. Οἰκονομίδου*, Ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Πόντου, Τὰ Παρχάρια ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1922 σ. 375—386 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Πόντου Α'. ᾄσματα, Β'. χοροὶ ὁμοίως ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1923 σ. 331—343.

Ὅ,τι εἴπομεν περὶ τοῦ Πόντου ἰσχύει καὶ περὶ τῆς Καππαδοκίας· ἐν ᾧ δῆλα δὴ περὶ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων τῆς χώρας ταύτης ἔχομέν τινα καλὰ ἔργα, στερούμεθα τοὐναντίον περιγραφῶν τῶν ἐθίμων τῶν Καππαδόκων. Οὕτως, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὸ εἰδικώτερον ἔργον τοῦ *Ι. Ἀρχελάου Σαραντίδου*, ἡ Σινασός, μόνον σύντομά τινα εὑρίσκει ἐν τῷ ὁμωνύμῳ ἔργῳ τοῦ *Ρίζου Ἐλευθεριάδου*, παρὰ *Σ. Κρινοπούλῳ*, Τὰ Φερτάκαινα ὑπὸ ἐθνολογικὴν καὶ φιλολογικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενα (σ. 22—32) καὶ *Σ. Φαρασοπούλῳ*, Τὰ Σύλατα (σ. 29 ἑξ. 103 ἑξ.). Ἀρκετὸν λαογραφικὸν ὑλικὸν δύναταί τις νὰ εὕρῃ καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ *R. Dawkins*, Modern Greek in Asia Minor σ. 215 ἑξ. 280 ἑξ. Πβ. καὶ ἀνωνύμου, Τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἡ ἐνδυμασία τῶν ἐν ἀποκέντροις Καισαρείας Καππαδοκίας οἰκούντων ἐν Ξενοφάνους τόμ. 1,365—382 καὶ *Δ. Μακρόα*, Ἡ Μαλακοπή, ἐν Ξενοφάνους τόμ. 4,409—431 καὶ 518—535. Ὅρα καὶ ὅσα περὶ τῶν κατὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

Κατὰ δεύτερον λόγον ἐπείσθην ἐκ τῶν μελετῶν μου ὅτι μέγα τμῆμα τοῦ Βυζαντινοῦ βίου διασῴζουσιν οἱ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος διαβιοῦντες μοναχοί, ὧν ὁ βίος θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἰδικῶς ἐμελετᾶτο, καὶ ἔπειτα ἐν τῇ μεγαλονήσῳ Κύπρῳ, ἥτις διά τε τὴν αὐτάρκειαν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου ἀπόστασιν κατώρθωσεν ἐν τῇ δίνῃ τοῦ χρόνου νὰ διατηρήσῃ ὅ,τι ἀλλαχοῦ ἐνωρίς, ἕνεκα ἱστορικῶν λόγων, ἐξέλιπεν.

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος κατὰ τὰ παράλια τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν Καλαβρίᾳ καὶ τῇ Σαλεντινῇ χερσονήσῳ, ἐν χώραις δῆλα δὴ αἵτινες ἀπὸ τοῦ Ζ΄. μεχρι τοῦ ΙΒ΄. αἰῶνος ποικίλους ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος ἐδέξαντο ἀποίκους (Κυπρίους, Ἠπειρώτας, Πελοποννησίους καὶ δὴ Τσάκωνας καὶ Λάκωνας, ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων,[1]) τῶν Κυκλάδων καὶ Σποράδων[2]) ἔχομεν πολλὰ ὑπολείμματα τοῦ Βυζαντινοῦ βίου διασωθέντα ἀκριβῶς διὰ τὴν ἀπομόνωσιν τῶν κατοίκων ἐν μέσῳ τοῦ Ἰταλικοῦ περιβάλλοντος.[3])

Ἐν τῷ ὑλικῷ τῆς παρούσης ἐργασίας δὲν φαίνεται, δυστυχῶς, πάντοτε σαφῶς ὁποίαν ἐπικουρίαν δύνανται νὰ λάβωσιν αἱ μεσαιωνικαὶ λαογραφικαὶ ἔρευναι ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς γλώσσης καὶ τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας· ὅταν ὅμως γραφῇ ἡ εἰδικὴ λαογραφικὴ μονογραφία καὶ παρεξετασθῶσι τὰ πολυάριθμα ὑπὸ Trinchera, Cusa, Spata, Mül-

---

τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν ταφὴν ἐθίμων ἐν Βουρδουρίῳ τῆς Πισιδίας ἔγραψεν ὁ *Κλ. Ἰατρίδης* ἐν Ξενοφάνους τόμ. 3. σελ. 72—82, 163—171, 202—211, 272—279 καὶ 335—342 καὶ ἔπιθι τοῦ αὐτοῦ ἤθη καὶ ἔθιμα ἐν Ἀνατολῇ ἐν Ξενοφάνους τόμ. 4, 68—79. 362—374. 432—464. 503—510 καὶ ὅσα ἔγραψεν ὁ *Ν. Βακαλόπουλος* περὶ τῶν τῆς Σύλλης ἐθίμων ἐν τῷ μυθιστορήματί του ὁ Συλλαῖος (ἐν Σμύρνῃ 1909).

[1]) Ὅρα *G. Morosi,* Dialetti Romaici del mandamento di Bova in Calabria σ. 72,73,77,78,112 *A. Pellegrini,* Il dialetto Grecocalabro di Bova σ. XXIX. *Β. Παλοῦμπου,* Περὶ τῆς ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ Ἑλληνοσαλεντινῆς ἀποικίας ἐν Ἐπετ. Παρνασσ. 1.23. ἑξ. καὶ τοῦ αὐτοῦ Saggio di un commento dei canti (τραούδδια) Greco-Salentini ἐν τῷ περιοδ. Apulia ἔτος Α΄. τεῦχ. Α΄. Ἡ κάτω Ἰταλία ἀκριβῶς διὰ τὰς ἀποικίας ταύτας εἶναι ἡ μόνη χώρα, ἥτις νῦν ἐν σμικρογραφίᾳ δύναται νὰ μᾶς δώσῃ εἰκόνα τοῦ βίου εἰς πάντα τὰ μέρη, ἐξ ὧν ἦλθον οἱ ἄποικοι. Ὅρα καὶ *Ι. Νερούτσου,* ὁ ἐν Σικελίᾳ Ἑλληνισμὸς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν Παρνασσοῦ τόμ. 10 σελ. 157 ἑξ.

[2]) *Π. Λορεντζάτου,* Συμβολὴ εἰς τὴν διαλεκτολογίαν, Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν σελ. 60—65. Περὶ τῆς εἰς κάτω Ἰταλίαν μεταβάσεως Ἑλλήνων βόρεια ἰδιώματα λαλούντων ὡμίλησα ἐν τῇ 296ῃ συνεδρίᾳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας προσπαθῶν νὰ ὁρίσω τὸν χρόνον τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῶν φωνητικῶν φαινομένων τῆς ἐξασθενώσεως ἐν τῷ βορείῳ ἰδιώματι. Ὅρα Ἀθηνᾶς τόμ. 35, σελ. 246.

[3]) Σχετικῶς πρὸς ταῦτα παρατηρεῖ ὁ *Β. Παλοῦμπο,* Περὶ τῆς ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ Ἑλληνοσαλεντινῆς ἀποικίας Ἐπετ. Παρνασσ. 1,25. «Τὰ ἴχνη τοῦ Βυζαντινοῦ γλωσσικοῦ στοιχείου εἶναι τόσον δαψιλῶς ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὰ ἄλλα μέρη καὶ ἰδίως εἰς τὴν Καλαβρίαν, ὥστε προκαλοῦν τὴν ἔκπληξιν...... Ἀποξέων τις τὸν Καλαβρὸν δύναται νὰ ἀνεύρῃ βεβαίως τὸν Βυζαντινόν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234

ler, Λάμπρου, Ζαμπελίου καὶ ἄλλων ἐκδοθέντα ἔγγραφα, [1]) ὧν τὰ πλεῖστα κατὰ σύμπτωσιν ἀνάγονται εἰς τὸν ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνα, τότε θὰ φανῇ ἡ ἡ ἀλήθεια τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεγομένων.

Εἰς τὰ ἔσχατα ὅρια λοιπὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους πρέπει νὰ προσφύγωμεν νῦν καὶ ἐκεῖθεν νὰ προσπαθήσωμεν τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τοῦ τότε βίου νὰ συμπληρώσωμεν. [2]) Τοῦτο, ἐννοεῖται, προκειμένου περὶ τοῦ βίου συνολικῶς· δι' ἐπὶ μέρους εἰδήσεις πάντοτε ἔχει ὁ ἐρευνητὴς σπουδαιότατον νὰ συλλέξῃ ὑλικὸν ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἅτινα σποραδικῶς διέσωσαν πολύτιμα λείψανα τοῦ μεσοχρονίου ἡμῶν βίου. [3])

Δι' αὐτὸ καὶ ἐγώ, πλὴν τῆς παρεξετάσεως τῶν κατὰ τὸ ΙΒ'. αἰῶνα ἀκμασάντων συγγραφέων, ὡς σπουδαῖον συμπλήρωμα τοῦ ἔργου μου ἐθεώρησα τὴν ἀκριβῆ μελέτην καὶ χρησιμοποίησιν τῶν Νεοελληνικῶν ἐθίμων.

Εἴθε τὴν ἰδίαν μέθοδον καὶ ἄλλοι ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς λαογραφικῆς ἐρεύνης ἀκολουθοῦντες νὰ κατορθώσωσι διὰ τῆς ἀμοιβαίας ταύτης συμπληρώσεως νὰ διαφωτίσωσι διάφορα κεφάλαια τοῦ ἰδιωτικοῦ Βυζαντινοῦ βίου, ἵνα, ὅταν ἐπιστῇ ὁ χρόνος, δωρηθῇ εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ ἔθνος μας τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο θὰ ἀντικατοπτρίζεται ἡ ἱστορία καὶ ψυχολογία τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων. [4])

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

---

[1]) Τὰ περὶ Πόντου καὶ Καππαδοκίας εἰρημένα ἰσχύουσι προκειμένου καὶ περὶ κάτω Ἰταλίας· αἱ μέχρι τοῦδε δῆλα δὴ περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς κάτω Ἰταλίας γραφεῖσαι μονογραφίαι εἶναι μᾶλλον ἱστορικαὶ καὶ γλωσσικαί, ἐν μέρει δ' ἅπτονται τοῦ λαογραφικοῦ ἐπιπέδου. Ἐν τοῖς πλείστοις ἔργοις τὸ λαογραφικὸν στοιχεῖον περιορίζεται εἰς ποσὸν παροιμιῶν, διηγήσεων καὶ δημωδῶν ᾀσμάτων πβ. κυρίως *A. Pellegrini,* Il dialetto Greco—Calabro di Bova. *G. Morosi* Studi (σ. 73-94) *Ettore Capialbi* e *L. Bruzzano.* Raconti Greci di Roccaforte (σ. 55-60). *Vito Palumbo*, Saggio di un commento dei canti (τραούδδια) Greco-Salentini ἐν τῷ περιοδικῷ Apulia ἔτ. Α'. τεῦχ. Α'. Καὶ ὁ *Tommaso Morelli* ἐπραγματεύθη δύο κεφάλαια σχετικὰ μὲ τὸν βίον καὶ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν γυναικῶν τῆς Bova ἐν τῷ ἐργιδίῳ Cenni storici intorno alle colonie Greco-Calabre (1847). Ἔπιθι καὶ Λαογραφίας τόμ. 3 σελ. 529-531.

[2]) Τὴν σπουδὴν τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, ὅσοι πλέον ἀπέμειναν, καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας συνιστῶν (περὶ τοῦ τῶν Κυπρίων ἐγράφησαν ἀρκοῦντα ὑπὸ Σακελλαρίου, Λουκᾶ καὶ ἐν τῇ Λαογραφίᾳ) συμβουλεύω, ἐφ' ὅσον εἶναι καιρός, νὰ συλλεγῇ τὸ ἐν τοῖς τόποις τούτοις λαογραφικὸν ὑλικὸν διὰ προκηρύξεως διαγωνισμῶν παρ' ἐπιστημονικῶν σωματείων ἢ φιλομούσων ἀνδρῶν. Τὰ πάντα ῥεῖ καὶ ἑκάστη παρερχομένη ἡμέρα ῥίπτει εἰς λήθην ὑλικόν, ὅπερ συλλεγόμενον καὶ καταλλήλως ἐπεξεργαζόμενον δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἄριστον βοήθημα πρὸς γνῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ βίου. Ὁ πρωτοστατήσων εἰς τοιοῦτον ἔργον ἔστω βέβαιος ὅτι θὰ προσφέρῃ μεγάλην ὑπηρεσίαν καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὸ ἔθνος μας.

[3]) Ἡ μικρὰ ἐπὶ παραδείγματι νῆσος Μεγίστη, ἥτις πολλάκις θὰ μνημονευθῇ ἐν τῷ παρόντι ἔργῳ, διετήρησε πολλὰ τοιαῦτα λείψανα, πολὺ δὲ περισσότερα, ὡς εἴρηται, ἡ μεγαλόνησος Κύπρος.

[4]) Ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ παρ' Εὐσταθίῳ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ὡς βοήθημα κύριον ἔσχον, πλὴν τῆς ἐκ μελέτης κειμένων καὶ ἐξ ἰδίας πείρας γνώσεως τοῦ Νεοελληνικοῦ βίου καὶ τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅπερ, παρέχον πληροφορίας ἐκ πάσης Ἑλληνικῆς γωνίας, εἶναι μοναδικὸν διὰ τοιαύτας ἐργασίας βοήθημα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/05/2024 15:16:05 EEST - 18.117.107.234